

XX. Asırda Dîvân Şiiri Tarzında Şiirler Yazan Baba Hüsni ve Dîvânı Üzerine*

Aydan UĞURLU**

Öz

Dağıstanlı bir öğretmen ve hattat olan Baba Hüsni, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında yaşamıştır. 1882’de Dağıstan’da doğan Baba Hüsni’nin iyi bir eğitim aldığı, Arapça ve Farsçayı dönemin müderrisi Seyyid Sâlih Efendi’den öğrendiği bilinmektedir. Başarılı bir eğitim hayatı olan Baba Hüsni’ye İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi’nde okuduğu sıralarda Tevfik Fikret ve Mehmet Âkif de hocalık yapmıştır. İstanbul, Samsun ve Konya’da Türkçe, tarih ve coğrafya gibi çeşitli dersler veren şair, 22 yıl Samsun’da, 8 yıl da Konya’da yaşamıştır. Mezar taşına ölüm tarihi 1942 olarak yazılmıştır. Ailesi ile ilgili ise, Ömer isminde kendisi gibi muallim olan bir babasının ve üç çocuğunun olduğu bilinmektedir. Baba Hüsni aynı zamanda klasik tarzda şiir yazan bir şairdir. Hem halk şiiri hem de divan şiiri tarzında yazılmış manzumelerin bulunduğu *Baba Hüsni Dîvânı*’nda; 95 mesnevi, 55 gazel, 67 kıta, 13 kaside, 11 rubai, 17 murabba, 4 terci-bent, 1 terki-bent, 1 muhammes, 24 beyit, 5 mani ve şekli tespit edilemeyen 1 şiirle toplam 294 manzume bulunmaktadır. Şiirlerini bir araya getirdiği *Dîvân*’ının iki yazma nüshası tespit edilmiştir. Bu yazıda önce Baba Hüsni’nin hayatı ve edebî kişiliği hakkında bilgi verilecek, ardından da *Dîvân*’ı ilk defa bilim dünyasına tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Baba Hüsni Divanı, Samsun, Konya, Divan Edebiyatı, Divan Şiiri.

Baba Husni and His Diwan Who Wrote Poems in the Style of Diwan Poetry in the XXth Century

Abstract

Baba Hüsni, as a teacher and calligrapher, lived between in the later XIXth century and the early part of the XXth century. Baba Hüsni was born in Dagestan in 1882, had a good education and learned Arabic and Persian from the chief of the period, Seyyid Sâlih Efendi. Baba Hüsni had a successful education life, also had education from Tevfik Fikret and Mehmet Akif during his education at the Faculty of Literature of Istanbul Darulfunun. The poet, who lived in Samsun for 22 years and Konya for 8 years, taught history and geography in these places. The date of his death was written on his tombstone as 1942. Regarding his family, he had a father who was a teacher like him and also had three children. Baba Hüsni is also a poet who writes poetry in classical style. In Baba Hüsni Diwan, where there are poems written both in folk poetry and diwan poetry style. There are 95 mesnevis (mesnevi), 55 ghazals (gazel), 67 verses (kıta), 13 eulogies (kaside), 11 rubais (rubai), 17 murabbas (murabba), 4 terci bents (terci-bent), 1 terki bents (terki-bent), 1 muhammes (muhammes), 24 couplets (beyit), 5 chansonettes (mani) and 1 poem, the shape of which is uncertain. There are a total of 294 verses. Two manuscripts of the Diwan, which he collected his poems, were detected. In this article, as a beginning, the information will be given about the life and literary personality of Baba Hüsni. Then his Diwan will be introduced to the world of science for the first time.

Keywords: Baba Husni Diwan, Samsun, Konya, Diwan Literature, Diwan Poetry.

* Bu makale Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda savunulan “*Baba Hüsni ve Dîvânı (İnceleme-metin)*” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara / Türkiye, e-mail: aydanugurlu2021@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-7699-1774>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Uğurlu, Aydan (2020). “XX. Asırda Dîvân Şiiri Tarzında Şiirler Yazan Baba Hüsni ve Dîvânı Üzerine”. *Külliyeye*, 1 (2): 174-213.

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
09 Mart 2020	29 Nisan 2020	Araştırma Makalesi	174-213
09 March 2020	29 April 2020	Research Article	

Extended Abstract

The real name of Baba Hüsnî is Hüseyin Hüsnî Ozanbay and he was born in Dağıstan in 1882. We do not have much information about his family in the sources. He completed his primary education in his hometown, Dağıstan. He graduated from Darülfünun Faculty of Literature in Istanbul and worked as a teacher at İşkodra, Kabataş and İstanbul High Schools. Baba Hüsnî started to work at Samsun High School in the middle of 1912 and started working in Konya Vocational and Technical Anatolian High School in 1934 and worked in there until the end of his life.

There are poems written both in folk poetry and diwan poetry style in Baba Hüsnî Diwan. There are 95 mesnevis (mesnevi), 55 ghazals (gazel), 67 verses (kıta), 13 eulogies (kaside), 11 rubais (rubai), 17 murabbas (murabba), 4 terci bents (terci-bent), 1 terkib bents (terkib-bent), 1 muhammes (muhammes), 24 couplets (beyit), 5 chansonettes (mani) and 1 poem the shape of which is uncertain. There are a total of 294 verses. The form of poem 81 has not been determined. As the number of couplets, it is revealed that there are about 3300 couplets in Diwan.

Baba Hüsnî Diwan is a mesnevi-dominated Diwan (32.3%). In terms of the proportion in Diwan, the mesnevis are followed by the verses (22.7%), ghazals (18.7%), couplets (8.1%), musammats (7.8%), eulogies (4.4%), rubais (3.7%), chansonettes (1.7%) respectively.

There are 293 Turkish poems and 1 Persian poem in Diwan. In the analysis made based on the number of lines, it was revealed that there is a 99.6% Turkish poetry and 0.3% Persian poetry in work.

Baba Hüsnî made evaluations about his poetry and poetry in the couplets where his pseudonym mentioned. Here, the poet also boasts of his poetry and being a poet. In this context, he sees himself superior to Fuzûlî and says that his pen challenges Nef'î. Fuzûlî has a significant influence primarily on the literary personality of Baba Hüsnî. He wrote reply in kind (Nazire) to Fuzûlî. He wrote Nazire to Süleyman Nazif with Fuzûlî. The person whom he followed throughout his poetry is Hâtem-i Tâî, the head of an ancient Arab tribe.

Baba Hüsnî was not sensitive about the meter. The meter was detected in all of Baba Hüsnî's 294 poems, but these meters had flaws. Aruz meter (91.8%) was used in 270 poems and syllable meter (8.1%) was used in 24 poems. Baba Hüsnî used 13 different patterns of aruz meter in his poems. The most used of these patterns are *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün*, *fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün*, *fe'ilātün mefâ'ilün fe'ilün* ve *fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün*. He preferred mostly "Hezec Bahri" among Bahirs.

The 85 poems in Diwan includes complaints-satire-criticism (28.9%). The language and style of the Baba Hüsnî Diwan, though not much, draws attention to the use of archaic forms, the use of idioms, the successful use of the word arts and the display of local features in its language.

Baba Hüsnî Diwan has two manuscripts registered at Marmara University Faculty of Theology with the number 12923/Y044 and registered in Istanbul Metropolitan Municipality Atatürk Library with the number Bel_Yz_K.001414. The copy registered in the Atatürk Library contains more poems than the copy registered at the Marmara University Faculty of Theology.

The Diwan of Baba Hüsnî, one of the 20th century poets, which is being prepared as a master thesis by me. This Diwan has been introduced to the world of science for the first time with this article.

In this study named Baba Hüsnî and his Diwan who wrote poems in the style of Diwan Poetry in the 20th century, has been tried to be unearthed information about the life of Baba Hüsnî, a poet of the 20th century. The outlines of the poet's literary personality have been determined, and its only known work "Diwan" has been examined in terms of its features.

Giriş

OSMAN Horata'nın "Klasik Sonrası Dönem" olarak adlandırdığı XIX. yüzyılda Klasik şiiri devam ettiren şairler, muhteva değişse de şekil bakımından divan şiirine bağlı kalmak suretiyle şiir yazmışlardır. XX. yüzyılda divan şiiri yazma geleneğini hala sürdüren bazı şairlerle karşılaşmaktadır. Yozgatlı Hüznî (1879-1936), Abdülbâkî Baykara Dede (1883-1935), Burhân-ı Belhî (1849-?), Siverekli İbrahim Refet (1875-1938), Muhammed Esad Erbilî (1847-1931), Hâmî-i Maraşî, İbrahim Halil Soğukoğlu (1901-1952) gibi isimler bunlardan bazılarıdır (Büyükarıslan 2015: V).

"XIX. yüzyıldan beri Batı'ya yönelik hamleleri hem fikir hayatında hem de şiir ve nesirde bir ikilik ortaya çıkarmıştır. Tanzimat devri şairleri, divan tekniğine, divan estetiğine tamamıyla sadık kalmışlardır. Serveti Fünun Edebiyatı'nda şiir, Tevfik Fikret'le tam Batı kültürüne girmiş, teknik ve estetik bakımından, divan edebiyatından, kesin olarak ayrılmıştır. Fecri Ati Edebiyatı'ndan sonra hececiler, eski edebiyatın vezni de kullanmamışlar; yeni şiir, gerçek şiir ve dünya şiiri olarak yücelmiş, şekil ve fikir bakımından hürriyete kavuşmuştur. Fakat bütün bu olaylar arasında divan edebiyatı geleneğini sürdürenler de vardır. XIX. yüzyılda, Tanzimat Dönemi şair ve yazarlarını divan şairlerinden ayırmaya, onları divan şairi saymaya imkân yoktur. Divan şiiri geleneğini sürdürenleri, ayrı bir zümre olarak ancak XX. yüzyılda görürüz. Tanzimat'la Serveti Fünun arasında birer merhale olan Rezaizâde Ekrem'le Hamit'ten sonra Fikret'le başlayan ve onunla biten Serveti Fünun şiirinden sonra divan edebiyatı yolunu tutanlar, bu yolda ısrar edenler, hatta yeni tarzda veya heceyle, fakat çok defa da divan tekniğiyle ve aruzla şiir yazanlar, tamamıyla ayrı bir zümredir. Gün geçtikçe, bir yandan, divan edebiyatının klişe mazmunculuğu dar sınırı, bir yandan da vezni ve dili yüzünden bu zümreyle beraber okuyucuları, hayranları, hatta anlayanları azalıp gitmiştir" (Gölpınarlı 1955: 8-9).

"XX. yüzyılda divan şiirinde, Nedîm kadar şuh, Osmanlı Türkçesini tasarrufta, gerçekten de kudretli, buluşları orijinal, divan mazmunlarını maharetle kullanan Burhân-ı Belhî, İhsân, Suûd ve bilhassa Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Bâkî, en başta gelir. Hürriyet şiirlerinde Adanalı Ziyâ, Nâmîk Kemâl'den üstündür. Seyyid Abdülkadir Belhî, Hüseyin Fahreddîn Dede, Abdülaziz Mecdî ve Adanalı Talat bu yüzyılda, divan edebiyatının tasavvufî kolunu temsil ederler. Ayaşlı Şâkir, Tokadizade Şekîp, Ferîd Kâm ve Neyzen Tevfik ise, divan şiirinde felsefî cereyanın ve tenkidin mümessilleridir. Neyzen Tevfik, çağdaşı Eşref'le, hicvin en kudretli simasıdır. Divan tarzının en son kudretli şiirlerini ise, Yahyâ Kemâl vermiştir" (Gölpınarlı 1955: 9).

"XIX. yüzyılda eski şiir geleneğini sürdüren şairlerin sayısı, daha önceki yüzyıllardaki şair sayısından hiç de az değildir. *İstanbul Kütüphaneleri Yazma Divanlar Kataloğu*'nda bu döneme ait 114 şairin divanı bulunmaktadır. Aynı dönemde, yazma olarak kitaplıklara girmediği halde basılmış birçok divan

bilinmektedir. Divanı elde bulunmayan şair sayısı da az değildir” (Ünver 2017: 132).

Makalemizde, XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başında yaşamış divan sahibi şairlerden biri olan Baba Hüsnî'nin hayatı, şiirleri ve edebî kişiliği üzerinde durulmaktadır. Öğretmenlik vazifesinde bulunan Baba Hüsnî'nin, divan sahibi olmasına rağmen, yaşadığı dönemde ve sonrasında fazla tanınmadığı anlaşılmaktadır.

1. Baba Hüsnî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği

1.1. Hayatı

1882-1942 yılları arasında yaşayan Baba Hüsnî'nin hayatı hakkında birkaç kaynakta bilgi bulunmaktadır. Hayatı hakkındaki bilgilerin çoğu *Dîvân*'ından yola çıkılarak verilmiştir. Baba Hüsnî, 1300/1882 yılının Temmuz gecesinde, Dağıstan'da dünyaya gelmiştir. Şair, Kafkasya'yı ikiye bölen Elburz silsilesinin Şah Dağı kolunun eteğinde Nuhu/Noha Kasabası'nda doğmuştur (Uyar 1949: 10). Şiirlerinde Hüsnî, Baba Hüsnî, Hüsnî Hoca, Asrî Baba mahlaslarını kullanan şairin asıl adı Hüseyin Hüsnü Ozanbay'dır (Konya Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Memur ve Muallimlere Mahsus Sicil Defteri, Dosya No: 611). Babası Ömer Efendi de kendisi gibi müderristir (BK nüshası, takdim bölümü, 4b). Annesinin adı, anne ve babasının doğum ve ölüm tarihleriyle ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Baba Hüsnî, aşağıdaki beyitlerinde, annesinin kendisi daha küçükken vefat ettiğini, babasının ve kardeşinin de hayatta olmadığını söylemektedir:

Babam yok vâlidem yok kardaşım yok

Baňa cānı yanan bir sırdaşım yok

Küçükken vâlidem gitdi mezāra

Pederden de yetim kaldım dü-bāra (41/25, 27¹)

Dönemin inhisar müfettişi Emiroğlu Muammer Bey'in söylediklerinden, Baba Hüsnî'nin iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. İlk öğrenimini Dağıstan'da bitiren Baba Hüsnî, daha sonra İstanbul'da Darülmuaallimin'i bitirmiş, ardından Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ne başlamıştır (BK nüshası, takdim bölümü, 4a). Şairin şimdiki adıyla Konya Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'ndeki Memur ve Muallimlere Mahsus Sicil Defteri'nde Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ni bitirme yılı olarak 1327/1909 gösterilmiştir. 27 yaşındayken İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ni bitiren şair, burada Tevfik Fikret ve Mehmet Âkif gibi devrin önde gelen isimlerinden dersler almıştır (BK nüshası, takdim bölümü, 5a). Darülfünun

¹ *Dîvân-ı Baba Hüsnî*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Taksim Atatürk Kitaplığı, Bel_Yz_K.001414. Bundan sonra *Baba Hüsnî Dîvânı*'ndan yapılacak alıntılarda her defasında dipnotu verilmeyecek, yalnız metinden sonra parantez içinde ilgili kısmın şiir numarası yazılacaktır. Diğer nüshadan alıntı yapılan şiirlerin sayısı az olduğundan bunların kaynakları belirtilecektir.

Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra 1327/1909'da yani 27 yaşında İşkodra İdadisi Türkçe ve edebiyat öğretmenliğine başlamıştır. Ardından da aynı okulda tarih ve coğrafya öğretmenliği yapmıştır. Bu ikinci öğretmenliği, Balkan Savaşı'nın çıkmasından dolayı kısa sürmüş ve Balkan Savaşı'nın başladığını duyunca İstanbul'a gitmek zorunda kalmıştır. 30 yaşına kadar Kabataş ve İstanbul Sultanilerinde öğretmenlik yapmış, 30 yaşının ortalarına doğru Samsun Ticaret Mektebi'ne geçmiştir (BK nüshası, takdim bölümü, 5b). Tarih, coğrafya, yurt bilgisi, iktisat ve Türkçe muallimliği yapan şair, burada yirmi iki yıl çalıştıktan sonra 1934'te Konya Erkek Sanat Enstitüsü şimdiki adıyla Konya Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde göreve başlamıştır ve ölene kadar da yani 8 yıl burada görevine devam etmiştir (Konya Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'ndeki Memur ve Muallimlere Mahsus Sicil Defteri, Dosya No: 611).

Erzurum Milletvekili Sâlih Efendi'nin 22 Şubat 1921'de TBMM'ye sunduğu "Evliliğin başlangıç yaşı 18 sonu 25'tir. 25 yaşını doldurup da mazeretsiz olarak evlenmeyenler bekârlık vergisi ile mükellef olacaklar" (Semiz 2010: 423) şeklinde meclise sunduğu teklif sonucu, Baba Hüsnî evlenmiş ve bu evlilikten Tûbâ ve Acar isminde iki çocuğunun olduğu belirtilmiştir:

Şorar annesine Tûbâ mezârım

Babam nerde diye ağlar Acar'ım (41/37)

Aynı zamanda bir hattat olan Baba Hüsnî, bedii yazıyı da ihmal etmeyerek bilhassa sülüs, nesih ve talik yazıları üzerinde çalışmıştır. Arapçaya vakıf olduğu gibi Farsçayı da fesahat ve belagatiyle bir Şirazlı bilgin gibi konuşabildiği söylenen Hüsnî'nin mesnevihan olduğu da belirtilmiştir. Mesnevihan Sıtkı Dede'nin vefat tarihine dair talik el yazısıyla bir şiir yazmıştır (Uyar 1949: 10):

Söyledi târihini bir şâ'ir-i gurbet-zede

"İtdi teslîm cânını yâ Hû diye Sıdki Dede" 1352 (256/6)

Aşağıya alınan manzumede şairin Bafra'da da yaşadığı anlaşılmaktadır. MÜ nüshasının dış kapağına "Bafra'da yaşayan Hüsnü" notu düşülmüştür:

Bize çok gördi felek vaşlıñı

Şafha-i rüyuñı hañ u hâliñi

Gelenden gidenden şordum hâliñi

Didiler Bafra'da yaşıyor H'oca'm (26/II)

BK nüshasının takdim bölümüne düşülen "Münderecâtının kısm-ı küllîsi Samsun'a âittir" notundan, şairin ömrünün büyük kısmını Samsun'da geçirdiği anlaşılmaktadır. Şairin yaşadığı dönemde Samsun'da muallimlik oldukça canlı bir iş olarak görülmüştür. Samsun'da her perşembe konferanslar verilmiştir. Baba Hüsnî, kendisine sıra geldiğinde Süleymân Çelebi'nin *Mevlid*'ine nazire olarak,

hiciv muhtevalı ve argo kelimelerin kullanıldığı *Asrî Baba'nın Asrî Mevlidi* başlıklı şiiri yazmıştır. Bu şiir tepkiyle karşılanmış ve şairin az maaşla Konya'ya tayin edilmesine sebep olmuştur (BK nüshası, takdim bölümü, 9b):

Ey Hûdâ'dan 'aql u iz'ân isteyen

Pençşenbe gecesi gel birliğe

Milli duygu 'Aşrî idmân isteyen

Pençşenbe gecesi gel birliğe

Var idi bu ülkede bir g...veren

Yok idi anı diyorlar s...yen (278/1, 2, 7)

Bazı şairlerimiz vukuundan evvel hadiselere işaret etmişlerdir ki buna kehanet-i şairane diyebiliriz (Onay 2013: 251-252). *Baba Hüsnî Dîvânı*'nın 262 numaralı şiiri bu tarzda yazılmış bir şiirdir. Bu şiiri şair, yaşlandığı zaman yazmış olacak ki ölümünde sevenlerinden onu Konya'da bulunan "Üçler Mezarlığı"na gömmelerini istemiştir aynı zamanda bu manzumede şair tahmin üzerine vefat tarihini de belirtmiştir:

Begenmezken hele birçok diyarı

Naşib oldu baña "Üçler Mezârı"

Getürdü bir melek târîh-i büşrâ

“Aleyki rahmetullâhu te 'âlâ” Sene 1355/1936 (262/2, 5)

Geçim sıkıntısı çektiğini birçok şiirinde söyleyen Azeri kökenli, Sünni mezhebine mensup bir Müslüman olan Baba Hüsnî'nin vatanperver, kalender meşrep ve rint meşrep biri olduğu, aynı zamanda da açık sözlü, cesur, nüktedan ve pervasız bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Edebî Kişiliği

1.2.1. Eseri

Baba Hüsnî'nin bilinen tek eseri *Dîvân*'ıdır.² 1925 yılında yazılan *Dîvân*'ın baş kısmında dönemin inhisar müfettişi Muammer Bey tarafından nazım-nesir karışık olarak yazılmış takdim bölümü bulunmaktadır. *Dîvân*'ın iki yazma nüshası vardır. Bunlardan ilki İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı'nda Bel_Yz_K.001414 numarada bulunmaktadır. Nüshanın özellikleri şu

² *Dîvân*, tarafımızdan yüksek lisans tezi olarak hazırlanmaktadır. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Danışman: Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN).

şekildedir: 192x130mm ölçülerinde; sarı renkli, çizgili, yeni defter kâğıdı; muhtelif satır; çoğunlukla tek; bazen çift sütun; harekesiz rika yazı; istinsah tarihi ve müellifin adı olup, istinsah yeri olmayan ve 160 varaktan oluşan bir nüshadır.

Baş (vr. 2a): Konya Şân'at Mektebi Türkçe, Tārîh mu'allimi Tağıstānlı Baba Hüsni/ 1939/ Münderecâtınıñ kısım-ı küllisi Şamsun'a 'āCiddür

Son (vr. 160b): Ger dilersiz bulasız bir g...veren

Şimdi meb'ūs bir müdürdi eskiden

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı nüshasının iç kapağında, *Dîvân*'daki ile aynı hatla, Hulûsî isminde bir şairin yazdığı dua beyti bulunmaktadır:

Keremiñ bizlere yelken kürek it Allāh'ım

Bizi başdan kara itme büyük furçunada

Taksim Atatürk Kitaplığı nüshasında genelde özel isimleri belirtmek için bu kelimelerin üstü çizilmiştir. Yine bu nüshanın başında tarafımızdan "Takdim" diye isimlendirilen bölümde dönemin inhisar müfettişi Emiroğlu Muammer Bey tarafından Baba Hüsni'nin hal tercümesi yer almaktadır (3a-9b).

Baba Hüsni Dîvânı'nın ikinci nüshası ise Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Nadir Eserler Koleksiyonu, 12923/Y044 numarada bulunmaktadır. Nüshanın tavsifi şu şekildedir: 220x155mm ölçülerinde; sarı renkli kâğıt; muhtelif satır; çoğunlukla tek, bazen çift sütun; harekesiz rika yazı; istinsah kaydı olmayan 106 varaklık bir nüshadır.

Baş (vr. 2a): İlāhi mücrimem Āfiv it günāhım

Ki senden gayrı yoğdur bir penāhım

Son (vr. 107a): O zātıñ gitmesiyle söndi Āirfān

ZiyāĀa uğradı necmiñ ziyāsı

1.2.2. Diğer Şairlere Bakışı ve Etkilendiği Şairler

Kopuz çalan bir ozan olan (BK nüshası, takdim bölümü, 3a) Baba Hüsni, Fuzûlî'nin şiirlerine benzer söyleyişte şiirler yazmıştır (BK nüshası, takdim bölümü, 4b). Hüsni'nin hocalarından Tevfik Fikret ve Mehmet Âkif de Hüsni için "yarının Fuzûlî'si karşımızdadır" diyerek ondaki kuvvetli istidada işaret etmişlerdir (Uyar 1949: 10). Baba Hüsni'nin Fuzûlî'ye nazire olan şiirleri bulunmaktadır.

Fuzûlî'nin 7 beyitlik "var" redifli gazeline aynı vezin, kafiye ve redifte 5 beyitlik nazire yazmıştır:

Kim dimiş Mecnün'ün 'aşka ben gibi isnadı var

Ders-i 'aşkı benden almış lâkin isti'dadı var (61/1)

Mende Mecnûn'dan füzûn Cāşıklığı istiCdadı var

CĀşık-ı şâdıķ menem Mecnûn'ũn ancaķ adı var (İz 2011: 256)

Fuzûlî'nin 7 beyitlik gazeline aynı vezin, kafiye ve redifte 8 beyitlik nazire yazmıştır:

“Göñül tâ var elinde cām u mey tesbihe el vurma”

Güzel gördüñ mi kaç -la'net- şaşkın yanında oturma (74/1)

Göñül tâ var elinde cām-ı mey tesbihe el urma

Namāz ehline uyma onlarınla durma oturma (İz 2011: 264)

Fuzûlî'ye benzer söyleyişlerinin yanında Nef'î'ye benzer söyleyişleri de olan şair (BK nüshası, takdim bölümü, 7b), Nef'î'yle boy ölçüşerek, kaleminin Nef'î'den daha güçlü olduğunu söylemektedir:

Yed-i beyzâ dinilen kilik-i füsünkârımdır

Şirasında okuyor Nef'î'ye meydân kalemim (70/3)

Nedîm'in “var idi” redifli şiirine aynı vezin, redif ve muhtevada nazire yazmıştır:

Dilrübâlarda evel 'ahde vefâlar var idi

Keşf iden rāz-ı derûnı mehlikâlar var idi (52/1)

Sinede evvel ne muhriķ ârzûlar var idi

Lebde serkeş âhlar âteşli hûlar var idi (İz 2011: 404)

Baba Hüsnî, Süleymân Nazîf'in *Dâüssıla* başlıklı şiirine aynı vezin, şekil ve muhtevada *Dâülvatan* isminde bir nazire yazmıştır:

Dumanlıdır yine eflâke ser çeken dağlar

Façať şabâha kadar firqatiñle kan ağlar (28/4)

Dumanlı dağların ağlar gözümde tüttükçe

Olur mehâsin-i gurbet de başķa işkence (Beysanođlu 1970:206)

Şair, 42 numaralı manzumesini Ziyâ Paşa'nın “olacaksın” redifli gazeline aynı vezin, kafiye ve redifte 16 beyitlik şiir yazmıştır. Şiirlerin muhtevaları

farklıdır. Ziyâ Paşa'nın şiiri âşıkane, Baba Hüsni'nin şiiri ise daha çok ismi zikredilmeyen bir kişiye beddua niteliğindedir:

Oğluñ gezecek ekmek için hâne-be-hâne
Muhtâc-ı zekât hasret-i ihsân olacağsıñ (42/4)

Bu Çişve bu reftâr ki var sende küçükden
Bilmem ne yaman âfet-i devrân olacağsıñ (Göçgün 1987:102)

Baba Hüsni, Ziyâ Gökâlî'in kalemini, cevher saçtığını söyleyecek kadar çok beğenmektedir:

Hulqı ahsendi fi'li müstahsen
Kilki gevher-nisâr kavli metin (274/4)

Baba Hüsni, Süleymân Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ına aynı vezin ve şekilde şiir yazmıştır. Baba Hüsni'nin yazdığı şiirde, *Mevlid*'e benzer söyleyişler (özellikle 8. beytin ilk mısrası) bulunmaktadır, ancak iki manzumenin birbirinden farklı muhtevalarda yazıldığı görülmektedir:

Anıñ adıñ zıkr idelim evvelâ
La'net itmek vâcib olsun her kula (278/8)

Allâh adıñ zıkr idelüm evvelâ
Vâcib oldur cümle işde her kula (Eroğlu 2010: 138)

Baba Hüsni şiirlerinde en çok Cahiliye Dönemi'nin cömertliğiyle ünlü şairi Hâtem-i Tâî'yi zikretmiştir (Tülücü 1997: 472-473):

Cüd ile şöhet kazanmış dehrde Hâtem gibi
Merhamet de bir şerefdir ayrıca 'unvânına (223/3)

Söylenir nâmiñ 'Ali Ekber seniñ Hâtem gibi
Fıtraten fâÇiçdi Es'ad 'aşrımıñ şübbânına (242/11)

Baba Hüsni, yaşadığı dönemin ilim erbaplarından "Nesim" isminde birini beğendiğini söylemektedir. Onu fazilet ve hünerin kaynağı olarak görmektedir:

Menba'-ı fazl u hünersiñ ey Nesim-i hoş-güvâr
Bağma hañt-ı nef' için evkâtlarıñ 'unvânına (208/14)

Baba Hüsnî, Fars edebiyatının en büyük şairlerinden Sadî-i Şîrâzî'yi de şiirinde zikretmiştir. Kendini onun yerine koymuş, “ben zamanın Sadî'siyim” demiştir:

Sa'di-i āhîr zamānım dîn ile buldum şeref

Nām için ašlā yanaşmam kimseniñ dāmânına (208/16)

Baba Hüsnî, XVIII. yüzyıl mevlit şairlerinden Eşrefzâde Abdülkadir Necîb'in Mevlûdü'n-Nebi'sine nazire yazmıştır (Eroğlu, 2010: 130). Baba Hüsnî'nin şiiri ile zemin şiir aynı vezin ve aynı şekilde yazılmıştır:

Ger dilersiz bulasız 'ālî-mağām

Eyleyin Şükri Emîn'e ihtirām (282/18)

Ger dilersiz bulasız Ğālî-mağām

ĞAşq-ıla virin şalât-ile selām (Eroğlu 2010: 130)

2. Baba Hüsnî Dîvânı'nda Şekil ve Muhteva

2.1. Nazım Şekilleri

Tablo 1 *Baba Hüsnî Dîvânı*'nin Nazım Şekillerine Göre Dağılımı

Nazım Şekli	Manzume Sayısı	Dîvân'daki Oranı (%)
Mesnevi	95	32,3
Kıta	67	22,7
Gazel	55	18,7
Beyit	24	8,1
Murabba	17	5,7
Kaside	13	4,4
Rubai	11	3,7
Mani	5	1,7
Terci-bent	4	1,3
Terkib-bent	1	0,3
Muhammes	1	0,3
Şekli Belirsiz	1	0,3
Toplam	294	

Dîvân'da yer alan manzumeleri daha ayrıntılı olarak incelersek:

2.1.1. Kasideler

Kasideler başlıkları açısından değerlendirildiğinde; hiçbir kasidenin başlığında “kaside” ifadesi geçmemektedir. Başlıklar şöyledir: Na't-ı Nebevî (2)³, Samsun Meb'ûsı Süleymân Beg Hazretlerine (174), Dinle (1) (203), (205), Der-Vasf-ı Erbâb-ı Kânûn ve Sitâyîş-i Güzîde-i Hümâyûn (208), Ramazân Hisleri (221),

³ Parantez içindeki rakamlar, o manzumenin *Dîvân*'daki sıra numarasını göstermektedir.

Dinle (2) (222), Dinle (4) (224), Dinle (5) (225), Dinle (6) (226), Dinle (7) (227), Program (240), Der-Vasf-ı Kalender ve Sitâyiş-i Muzaffer (255).

Dîvân'daki 13 kasideden 11'i methiye, 1'i ramazaniyye, 1'i naat türündedir. Methiyelerin biri şehir methiyesi, bir diğeri de hem şehir hem şahıs methiyesi muhtevalıdır. *Dîvân*'daki methiye konulu kasidelerden 9'u birden çok kişiye, 2'si tek bir kişiye yazılmıştır.

174 numaralı kaside, Samsun'da 1931 yılından önce III. dönem milletvekilliği yapmış olan Süleymân Âdil Okuldaş Bey'e (Yıldırım-Zeynel 2010: 167):

Seni tavşîf için kâfi degildir gerçi eş'arım

Çuşûrum 'afv kııl şâhım çalem çek varsa noğşânım (174/10)

255 numaralı kaside, dönemin şair ve yazarlarından Muzaffer Hamîr Bey'e ithafen yazılmıştır (Işık 2014: 38-39).

Kasidelerden 1'i ramazaniyye türündedir. Ramazaniyye türünde yazılan bu manzumede, ramazanlarda sarayda, zengin konaklarında iftardan sonra konuklara verilen armağan veya para (Akalin-Toparlı vd. 2011: 681) anlamına gelen dış kirası âdetinden bahsedilmiştir. Bu âdete, pek çok manzumede yer verilmiştir:

Da'vet itdi ilk gece Hâcı Hüseyin Ağa'yı

Dış kirası on liradan beş para eksik degil (240/5)

Yeter iftârda üç şey intihâsı

Şıcağ çorba kadâcîf dış kirası (244/13)

Kasidelerden bir diğeri Hz. Peygamber'e övgü niteliğinde yazılmış naattır. 8 beyitlik şiirde üç tane iktibas yapılmıştır. Son beyitte Baba Hüsni, Hz. Peygamber'den şefaat dilemektedir.

Baba Hüsni Dîvânı'nda kasidelerin 8'inde mahlas kullanılmamıştır. *Dîvân*'da bulunan 13 kasideden 4'ünde dua bölümü bulunmaktadır. Kasidede dua bölümü genelde sonda yer alır. 8 beyitlik 204 numaralı kasidede dua bölümü 6. beyitte bulunmaktadır.

2.1.2. Gazeller

Tablo 2 Gazellerin Harflere Göre Dağılımı

ا	16	ل	2
ب	1	م	2
ت	1	ن	16
د	5	ه	3
ر	8	ی	1

Divan şiirinde gazellere bir başlık ve ad koyma geleneği yoktur. Gazeller divanın “Gazeliyat” bölümünde, Arap alfabesi esas alınarak kafiyelerinin veya rediflerinin son harflerine göre dizilirler. Buna rağmen gazeller, ihtiva ettikleri konu, üslup, edebî anlayış, edebî sanat, beyit sayısı, redif ve kafiye gibi değişik özellikleri göz önünde bulundurularak adlandırılmışlardır (Mermer-Alicı vd. 2009: 91). Divan şiirinin değiştiği bir dönemin ürünü olan *Baba Hüsnî Dîvânı*’nda gazellere başlık konulmuştur. Sadece 6 gazel başlıksız yazılmıştır. Diğer gazellerin başlıkları şunlardır; Mâh-ı Muharrem (3, 4), Hazret-i Hüseyin Radiyâllahu Te’âlâ ‘Anh (5), Dervişlere Hediye (6), İstiklâl Harbi’nde Tazarru ve Niyâz (30), Müstehakkına (42), Enver Paşa’nın Sarıkamış’daki Hatâsı Münâsebetiyle Yazılmışdır (44), Bir Bakkâl Levhâsı (45), Gazeliyyât (50), Gazel (51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 73, 74), Bâde Ziyâfetinden Nükûl İden Bir Arkadaşı Tahdîd (70), Zügürtlük (72), Bir Kudûmiyye-i Hücûmiyye (151), Konya ve Millî Sergi (153), Hazîranda Sıcak Bir Gün (154), İstiklâl Harbinde İstirdâd Olunan Mukaddes Vatanımızın Hilâl Gazetesi’nde Neşr Olunan Tarihleri İzmir’in İstirdâdı (176), Samsun’da Necm-i Terakkî Orta Mekteb Müdîri Ziyâ Beg’in Evsâfı Beyânındadır (186), Eksigim (193), Bir Ahbâbın İftirâkı (194), Merhûm Hacızade Mahdûmı Muhammed Beg’in Seng-i Mezârı (200), Tahassür ve Kânûnî Râgıb Beg’den Ziyâfet (202), Der-Vasf-ı Bafra ve Sitâyîş-i A’yân-ı Belde (216), Der-Vasf-ı Karye-i Uzgur ve Re’is-i Fârûk Beg (217), Dâhiliyye Vekîl-i Esbakı Fethî Beg Hazretlerine Kudûmiyye (220), Dinle (3) (223), Dinle (4) (224), Dinle (8) (228), Dinle (9) (231), Program (241), Program (242), Kaşamonı’da Münteşir Açık Söz Gazetesi Muharrirlerinden Şâ’ir-i Muhterem Hezâr Dînâr Beg’e (243), Simsar Edhem Aga’nın Vefâtı Münâsebetiyle Yazılmışdır (249), Samsunlu Lord Mustafâ Beg’in Rûhuna İthâf (252).

Baba Hüsnî Dîvânı’ndaki gazeller konularına göre tasnif edilirse, şu konuların işlendiği görülmektedir: Aşk-sevgili (17 gazel, %30,9), hikemî (1 gazel, %1,8), dinî-tasavvufî (2 gazel, %3,6), şikâyet-hiciv (9 gazel, %16,3), ölüm (7 gazel, %12,7), savaş (2 gazel, %3,6), rintlik (3 gazel, %5,4), methiye (8 gazel, %14,5), ramazaniyye (2 gazel, %3,6), ıydiyye (1 gazel, %1,8), hasbihâl (1 gazel %1,8), kudumiyye (1 gazel, %1,8), hezel (1 gazel, %1,8).

216 numaralı gazel, Samsun’un bir ilçesi olan Bafra için yazılmış şehir methiyesidir. Şair, Bafra’nın ormanlarındaki ağaçları cennetteki Tûbâ Ağacı’na benzetmiştir. Köylerini İsviçre’yle kıyaslayıp Londra ve Paris’in, Bafra’nın yanında bir hiç olduğunu mübalağa sanatını da kullanarak anlatmıştır. Bafra övüldükten sonra Bafra’nın ileri gelenlerinin övgüsüne yer verilmiştir:

Londra Nev York Paris hiçdir yanında Bafra’nın
Köy kalır yanında Berlin Nis gibi ormanı var

İ’tirâf-ı ‘acz ider hâmem anı tavşifde

Bu şeref kâfi Çağır-zâde gibi a'yânı var (216/6, 8)

217 numaralı gazelde, Giresun'un merkez ilçesine bağlı bir köy olan "Uzgun Köyü" nün övgüsü işlenmiştir. Aynı zamanda manzumede, Samsun tüccarları ve şehrin ileri gelenleri ile Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kuran İslam Beyzade Fârûk Bey'in de övgüsü işlenmiştir (Kayıkçı 2013: 636):

Şöhreti İslâm-zâde nâmı Fârûk-ı bülemlend

Bilmeyen yokdur anı Nâci gibi 'unvânı var (217/9)

Gazellerden bir diğeri hezel muhtevalıdır. İlk 5 beyte kadar övgü muhtevalı olup 5. beyitten sonra şair, ismini zikrettiği kişilerle alay etmeye başlamaktadır.

Gazellerden 1'i ramazaniyye muhtevalıdır:

Hâzin'îñ nâmı güzel lik bir iftârda saña

Diş kirâsı olarak bir kîse dinârı mı var (243/6)

2.1.3. Mesneviler

Baba Hüsnî Dîvânı'nda mesnevi nazım şekliyle yazılmış toplam 95 manzume bulunmaktadır. *Dîvân*'da 290 numaralı manzume BK nüshasında hem 153a'da hem de 160a-160b varağı arasında bulunmaktadır. 153a'da şiirin sadece başlığı bulunup, 160a-160b varağı arasında ise şiir metninin tamamı yer almaktadır.

Mesneviler *Dîvân*'da toplam 2270 mısra ile %34,3'e tekabül etmektedir. 95 mesnevinin 95'i de Türkçe yazılmıştır. aa-bb-cc...şeklinde kafiyelenen mesnevilerin beyit sayıları 2 ile 42 beyit arasında değişmektedir. Eski Türk edebiyatının binlerce beyitlik nazım biçimi olan mesnevi, XIX. yüzyıldan sonra oldukça kısalmıştır (Dilçin 2003: 4). Bu ifadeyi destekler nitelikte, Baba Hüsnî'nin mesnevilerinin de kısa olduğu dikkati çekmektedir.

Mesnevilerin başlıklarına bakarsak, Münâcât (1), Süleymân Nazîf Beg Merhûmun (Dâ'ü's-Sılâ) Neşîde-i Hasretine (Dâ'ü'l-Vatan) Manzûmesiyle Cevâp (28), Yeşil Bursa'nın Kara Günlerinde Yazılmışdır (29), Evlâd-ı Şühedâya Mu'âvenet (31), İstiklâl Harbi'nde Türk Ordusunu Tebrîk (33), Türk'ün İstiklâli Münâsebetiyle (34), İstiklâl-i Osmânî Münâsebetiyle Yazılmışdır (35), İstiklâl Harbi'nin Terâne-i Zaferi (37), Bursa'nın İstirdâdı Günü Osmân Gâzî Türbesi'ne Bir Türk Neferinin İ'tizârı (38), Harb-i Umûmî Zamânlarında Samsun ve Havâlîsinde Satılmakda Olan Yunânîlerin Bon ve Burton Sigara Kâğıdlarına Karşı Yazılmışdır (39), İstiklâl Harbi'nde Rusya'dan Kayıklarla Silâh ve Cebhâne Taşıyan Samsun Çaparcılar Hey'eti'ne İthâf-ı 'Âcizânemdir (40), Hulüvv ü Hâmiz (41), Zafer ve Tayyâre Bayramı Münâsebetiyle (46), Gâzî Paşa'nın Resmi Üzerine Yazılan Bir Kıta (48), Feryâd (71), Esbak Ma'ârif Vekîli Safâ Beg'e Manzûm Telgraf (134), Birine Nasihat (152), Harb-i Umûmîde Bir Kış Tasvîri (163), Üç Gün Zarfında Yetişmiş İki Evlâdını Kara Toprağa Gömen 'Umûmî Meclis A'zâsından Çehârşenbeli Selîm Beg Tarafından (164), Hâl-i İhtizârda Bulunan Bir Zevceye

Zevcinin Son Hitâbı (165), Yüksek Tadrîsât ‘Umûm Müdürü Nâdir Beg’e (166), Sâbık-ı Samsun Defterdârı ‘Avnî Beg’le Samsun Gazetesi Baş Muharriri Edhem Veysî Beg’in Muhâkemeleri Münâsebetiyle Yazılmışdır (167), İsnâd Olunan Bir Tekzîbi Tashîh (168), Muhibb-i Sâdikım Kılınçcızade Ahmed Ziyâ’ed-dîn Beg’in Hâne-i Sa’âdetine İthâf-ı ‘Âcizânemdir (169), Der-Hakk-ı San’at (170), Bir Şüphe Üzerine Tevkîf Olunan Samsun Belediye Re’isi Hâcî Hayrullahzade ‘Ömer Niyâzî Beg’e İthâf-ı ‘Âcizânemdir (171), Trabzon’a Giden ‘Azîz Bir Arkadaşa Mektûb (172), Sâbık-ı Samsun Meb’ûsı Şükrî Beg Hazretlerine İthâf-ı ‘Âcizânemdir (173), Muhâsebe Mümeyyizi Cemâl Beg’in Mahdûmı Mustafâ Zühdî Beg’in Târîh-i Tevellüdi (178), Samsun Defterdârı Zühdî Beg Hazretlerine Kudûmiyye (180), Konya’nın Güli Boyacı Çavuş (185), Ankara’da Mâlîyye Muhâsebecisi Edîb-i A’zâm Mümtâz Beg Hazretlerine (187), Bir Zâtı Tavsîf (188), Mûte’ahhid ‘Âdil Beg Hazretlerine İhdâ (189), Samsun’da Hamsi Bayramı (190), Bir Ugursuz Defterdâr (191), Hecâ Vezninde Yazmak İsteyen Bir Zâta Nasîhat (192), Hacızade Mes’ûd Mahdûmı Muhammed Beg’e Kudûmiyye (196), ‘Alemdarzade Hâfîz ‘Azîz Beg’e Kudûmiyye (197), Samsun’da Gâzî Parkı (198), İstanbul’da Bulunan Kılınçcızade Mahdûmı Kâsım Beg’e Takdîm (199), Hacızade Mes’ûd Mahdûmı Muhammed Efendi’nin Rûhına İthâf-ı ‘Âcizânemdir (201), Der-Vasf-ı Nemlizade Celâl Beg (204), Der-Vasf-ı Kırzade Yûsuf Beg’e (206), Der-Vasf-ı Pîr Muhammedzade Yûnus Beg (209), İstiklâl Harbi’nde Türk Ordusuna Sigara Hediye İden Kefelizade Yûsuf ‘İzze’d-dîn Beg Hazretlerine (211), Der-Vasf-ı Çölcezade Zeyne’l ‘Âbidîn Efendi (212), Der-Vasf-ı Arnabudzade Simsar İbrâhim Edhem Aga (213), Tüccârdan Hoca Sa’de’d-dîn Efendi Hazretlerine (214), Der-Hakk-ı Şâhinzade Remzî Beg (215), Şikâyet (218), Hamsi Belâsı (219), Ramazân Hisleri ve Yemek Programı (229), Ramazânda İhzâr İdilmesi Lâzım Gelen Yemekler (230), İftâr Programı ve Sıra (232), İftâr Programı ve Sıra (233), İftâr Programı ve Sıra (234), Ramazân Programı ve Sıra (235), Didiklerim Çıkdı (236), Ramazân Programı ve Sıra (237), İkmâller (238), Ramazânda İhzâr İdilmesi Lâzım Gelen Yemekler (239), Ramazân Mukaddimesi ve Program (244), Program (246), Ramazân Letâ’ifi (250), Tüccârdan Şahinzade Ahmed Efendi’nin Kerîmesi Hûriyye Hanım’ın Seng-i Mezârı (251), Atana Banka Müdürü Muhterem Şevkî Beg Kardaşımıza (253), Samsun Vâlîsi Kâzım Paşa Hazretlerine Takdîm (254), ‘Ulemâyı Be-Nâmdan Meşhûr Mesnevî-Hân Konevî Sıdkî Dede’nin Seng-i Mezârı (256), Baba Hüsnî’nin Seng-i Mezârı (262), ‘Azîziye İmâmı Mustafâ Efendi’nin Seng-i Mezârı (265), Sekte-i Kalbden Vefât İden Konyalı ‘Umûm-ı İnhisârlar Müdürü İhsân Beg’in Seng-i Mezârı (272), Leylî ve Mecnûn’dan Bir Parça (275), Leylî Mecnûn’dan (276), Konyalı Ferîde Hanım’ın Seng-i Mezârı (277), ‘Asrî Baba’nın ‘Asrî Mevlidi (278), Niyâz (281), Hikâyet-i Râ’if (285), Kesik Baş (290), Gümüşhâne Meb’ûsı Zekî Beg’e Mektûb (291), Der-Vasf-ı Çubukcızade Subhî Beg (292), Der-Vasf-ı Ma’ârif Müdür-i Sâbıkı Mustafâ ‘Âdil Beg (293), İcrâcı Felekzede Arkadaşımız Fuâd Beg Hazretlerine (294).

Bazı mesnevilerde (91,137, 141, 143, 210, 259, 280, 282, 283, 284, 286, 289) başlık bulunmamaktadır.

Baba Hüsnî'nin 95 mesnevisinden 26'sı methiye, 11'i mersiye, 10'u şikâyet, 10'u ramazaniyye, 7'si hezel, 5'i hicviye, 4'ü pendname, 3'ü hikemî, 3'ü kudumiyye, 3'ü arzihâl, 3'ü zafername, 2'si münacat, 2'si hasbihâl, 2'si fetihname, 2'si cenkname, 1'i âşıkane, 1'i de fahriye türündedir.

40 numaralı mesnevi, İstiklal Harbi'nde Rusya'dan kayıklarla silah ve cephaneye taşıyan Samsun Çaparcılar Heyeti'ne, 48 Mustafâ Kemâl Atatürk'e, 169 Kılınçcızade Ahmed Ziyâeddîn Bey'in evine, 171 Samsun Belediye Başkanı, VIII. Dönem Samsun Milletvekili (Yıldırım-Zeynel 2010: 497), Hacı Hayrullahzade 'Ömer Niyâzî Bey'e, 173 Başyazar, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi (Kayıkçı 2013: 636) ve Samsun'un eski milletvekili Şükrî Bey'e, 178 Muhasebeci Cemâl Bey'in oğlu Mustafâ Zühdi Bey'e, 187 Ankara maliye muhasebecisi Mümtâz Bey'e, 188 Maliyede çalışan ismi zikredilmeyen bir zata, 189 Müteahhid Âdil Bey'e, 199 Kılınçcızade'nin oğlu Kâsım Bey'e, 204 Samsun'da bankerlik yapan Nemlizade Celâl Bey'e, 206 Kırzade Yûsuf Bey'e, 209 ve 210 Pir Muhammedzade Yûnus Bey'e, 211 Kefelizade Yûsuf İzzeddîn Bey'e, 212 20. yüzyıl başlarında yetişmiş, Konya Milletvekilliği yapmış Çölcezade Zeynel Âbidîn Bey'e (Es 1975: 2787), 213 Kadızade Ömer Sâdık Efendi'nin oğlu, Konya'da maliye memuru olan Arnabudzade Simsar İbrâhîm Edhem Ağa'ya (Es 1975: 1168), 214 Tüccardan Hoca Sadeddîn Efendi'ye, 215 Şahinzade Remzî Bey'e, 246 Samsun'da Vatan Konyağı Fabrikası bulunan Çehrelizadeler (Dığıroğlu 2014: 214-215) ve Samsun'da vapur acentası sahibi Sadıkzade Fâzıl ve Sarı Ahmedzade'ye (Dığıroğlu 2014: 218), 253 Adana Banka Müdürü Şevkî Bey'e, 254 ve 281 22 Ağustos 1926 tarihinde dört yıl süreyle görev yapan Samsun Valisi Kâzım Paşa'ya (Taş 2008: 21), 293 Eski Maarif Müdürü Mustafâ Âdil Bey'e, 294 İcra memurları Fuâd Bey ile Fethî Bey'e methiye muhtevalı şiirlerdir.

28 numaralı manzumede Baba Hüsnî, Süleymân Nazîf'in *Dâüssıla* isimli şiirine karşılık, *Dâülvatan* isminde nazire yazmıştır. Şehir mersiyesi türünde yazılan bu manzumede, Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Irak topraklarının kaybedilişi, Osmanlı'nın bölünüp parçalanması ve bundan duyulan üzüntü dile getirilmiştir:

Figân u âhîñ ile yansa da bütün âfâķ

Unutmamız unutulmaz yine *Firâķ-ı 'Irâķ* (28/5)

29 numaralı mesnevi, önceki gibi şehir mersiyesi türünde yazılmıştır. Mondros Mütarekesi sonrasında işgal güçleri, hızla Osmanlı bakiyesinin paylaşılmasına girişmiştir. Yunan kuvvetleri, 8 Temmuz 1920 tarihinde, Bursa ve civarını işgal etmiştir (Öztürk 2019: 401). Baba Hüsnî de bu hadiseyi ele almış, Bursa'nın ele geçirilmesinden duyduğu üzüntüyü bu mesnevisi ile dile getirmiştir.

31 ve 39 numaralı mesnevilerde şair, Türk halkından, şehit yakınları için yardım talep etmektedir. Vatanperver bir ruh ile yazılan bu manzumelerde şair, Türk halkından, Yunanlılar tarafından kullanılan “Bond” ve “Burton” sigalarını almamalarını, yabancı malına meyletmemelerini istemektedir.

33, 34 ve 46 numaralı mesnevilerin türü zafernamedir. İlk ikisi, 1919’dan 1922’ye kadar süren ve Batı Anadolu’yu işgal eden Yunan ordusunun imhasıyla sonuçlanan İstiklal Harbi sonucunda (Küçük 2005: 76-83), halkın bayram sevinci yaşamasını anlatmaktadır. 46 numaralı mesnevide ise, 26 Ağustos 1922’de başlayan 30 Ağustos 1922 gününe kadar beş gün beş gece devam eden ve Türklerin kesin zaferi ile sonuçlanan Büyük Taarruz Savaşı’nın sonucunda (Sayılır 2014: 89), halkın yaşadığı coşku anlatılmıştır:

Seni tebrik için ey Türk bugün tayyâreler gelmiş

Şafer bayramını tes’id için eflâke yükselmiş (46/3)

35 ve 185 numaralı mesnevilerde, savaşlarda gösterilen yiğitlik ve kahramanlıktan bahsedilmiştir. Bu yönüyle şiirler cenkname özelliği göstermektedir.

37 numaralı mesneviler, 20 Temmuz 1921’den 2 Eylül 1922’ye kadar Yunanlılar tarafından işgal edilen Eskişehir’in geri alınmasını (Koylu 2008: 391), 38 numaralı mesnevide de 29 Ağustos 1920’de Yunan kuvvetlerinin Uşak’ı işgal etmesi, 1 Eylül 1922’de de işgalden kurtulması anlatılmaktadır (Özdeğer 2012: 222-226). İki manzumenin de türü bu yönüyle bir fetihname özelliği göstermektedir.

134 numaralı mesnevide şair, Kurtuluş Şavaşı döneminin son ve Cumhuriyet döneminin ilk Milli Eğitim Bakanı olan İsmâil Safâ Özler Bey’e (İslam 2012: 264) Samsun’dan başka bir yere gitmek istemediğini söylemekte ve tayinini başka bir beldeye çıkarmamasını rica etmektedir.

164 numaralı mesnevide, V. Dönem Ordu Milletvekili Çarşambalı Selim Bey’in (Yıldırım-Zeynel 2010: 282) üç gün içinde ölen “Nezîhe” ve “Ziyâ” isminde iki çocuğunun mersiyesi işlenmiştir.

167 numaralı mesnevide, eski Samsun defterdarı Avnî Bey’le Samsun Gazetesi Baş Muharriri Edhem Veysî Bey’in güreş müsabakaları, alaycı üslupla gözler önüne serilmiştir.

Şair, bir büyük zatın bir seferden avdet ü muvasalatında takdimi mutâd olan pîşkeş (Şemseddin Sami 2010: 1059) anlamına gelen kudumiyye türünü 180, 196 ve 197 numaralı manzumelerinde işlemiştir. 180’de Samsun Defterdarı Zühdi Bey’in Samsun’a gelişi üzerine, 196’de Hacızade Mesût’un oğlu Muhammed Bey’in Samsun’a gelişi üzerine kudumiyye yazılmış olup, 197 numaralı mesnevide de Hafız Azîz Bey için kudumiyye yazılmıştır.

236 numaralı mesnevîde şair, Samsun'da Gudyer Lastikleri'nin Samsun ve çevresinde acentalığını yapan (Dıġıroġlu 2014: 222) tüccardan Esat Efendizade Seyyid Bilâl Bey'in verdiği yemek davetini eleştirmektedir.

201 numaralı mesnevî, Hacızade Mesût'un oğlu Muhammed Efendi'nin 251 numaralı mesnevî tüccardan Şahinzade Ahmed Efendi'nin kızı Hûriyye Hanım'ın, 256 numaralı mesnevî Filibeli Mesnevihan Hüseyin Sıdkî Dede'nin, 265 numaralı mesnevî Konya'nın dinî hayatını derinden etkileyen müderris, Konya vaizi (Küçükaşçı 2012: 99-102), Aziziye imamı Hacı Veyiszade Hacı Mustafâ Sabrî Efendi'nin, 277 numaralı mesnevî Konyalı Ferîde Hanım'ın ölüm tarihleri için yazılmış tarih manzumeleridir. Aynı zamanda bunlar birer mersiye şiirleridir.

290 numaralı mesnevî ise, Kılınçızade Kâsım'ın evlenme tarihine yazılmış tarih manzumesidir.

272 numaralı mesnevî, 1928-1929 yıllarında Konya Tekel Baş Müdürlüğüne tayin olan (Es 1975: 1185) İhsân Ahmet Bey'in ölümü üzerine yazılmış bir mersiye şiiridir. 275 numaralı mesnevî, divan şiirinde sık işlenen hikâyelerden olan Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin kahramanlarından Leylâ'nın ölümü üzerine yazılan mersiye şiiridir. 276 numaralı mesnevîde de divan şiirinin vazgeçilmez hikâyelerinden olan Leylâ ile Mecnûn hikâyesi işlenmiştir:

Biri ays'a didi ey sine-süzân
İder Leyli Ćumûma çorba ihsân

Duyunca bu sözi bi-çâre Mecnûn
Aıtdı yaşını maħzûn u maħzûn (276/1-2)

291'de şair, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyesi (Yıldırım-Zeynel 2010: 73) ve Gümüşhane Milletvekili Zekî Bey'den (Kadirbeyođlu) sebepsiz yere kendisini İzmir'e göndermemesini rica etmektedir:

eki Beg mümkün olursa beni itdir ibâ
Bî-sebep İzmir'e tahvilimi sen revâ⁴ (291/1)

2.1.4. Musammatlar

Baba Hüsnî Dîvânî'nda toplam 23 musammat vardır. Bunların mısra sayıları dikkate alındığında 553 mısra ile *Dîvân*'ın % 8,3'üne tekabül etmektedir. Tamamı Türkçe olan bu musammatların 17'si murabba, 4'ü terci-bent, 1'i terki-bent, 1'i de muhammes şeklinde yazılmıştır.

İlk murabba yani 7 numaralı manzume, kafiyesi göz önüne alındığında murabba değilmiş gibi görünüyor, fakat çapraz kafiyeli murabba ile musammat

⁴ Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Nadir Eserler Koleksiyonu, 12923/Y044.

gazeller divanlarda birbirine karıştırılmıştır. Musammat gazel/kasideyi, murabba şekline dönüşmeyecek vezin veya cümle yapısıyla kurulmuş iç kafiyeli şekil diye tanımladığımızda, bu karışıklık ortadan kalkacaktır. Bu durumda bir gazel/kaside, *xaxa/baba ccca ddda... veya xAxA/bAbA cccA dddA...* gibi kafiye düzenlerinde müzdeviç veya mütekerrir murabba gibi yazmak mümkünse, o şiir murabba kabul edilip dörtlüklerle yazılabilir (Kurnaz-Çeltik 2013: 250). Bu bilgiden yola çıktığımızda, manzumeye rahatlıkla müzdeviç murabba diyebiliriz. 5 bentten oluşan müzdeviç murabba, “Der-Hakk-ı Konya” başlığını taşımaktadır. 11’li hece vezninde yazılan manzumenin kafiye şeması *xaxa bbba ccca...* şeklindedir. Vasıta beyitlerinde “-ey” tam kafiye kullanılmış, vasıta beytinin redifi ise ek+fiil+ek’ten oluşan “-ler kalmamış”tır.

8 numaralı manzume de 11 bentten oluşmuş müzdeviç murabbadır. Başlığı “Şikâyet”tir. Bu da 11’li hece vezniyle yazılmıştır. Kafiye şeması *baba ccca ddda...* şeklindedir. Vasıta beyitlerinin kafiyesi “âd” zengin kafiye, redifi ise fiil+ekten oluşan “olmuştur”dur.

9 numaralı manzume, 6 bentten oluşmuş ve 11’li hece vezninde yazılmış, başlıksız bir müzdeviç murabbadır. Kafiye şeması, örnekleri çok az görülmekle birlikte, ilk bendin üçüncü mısrası “aaxa” şeklinde serbest kafiyeli (Kurnaz-Çeltik 2013: 226) olarak, diğer bentleri ise, *xbba ccca...* şeklinde bozuk bir kafiyeyle yazılmış müzdeviç murabba örneğidir. Vasıtalarındaki kafiye “-et”, tam kafiye. Redif ise ek+ek’ten oluşan “-imdir”dir.

10. murabba 5 bentle, 11’li hece vezniyle yazılmış müzdeviç murabbadır. Başlığı “Nefes”dir. Kafiye şeması *xaxa bbba ccca...* şeklindedir. Vasıta beyitlerinin kafiyesi “-âm” zengin kafiye. Redif kelime+ekten oluşan “değilim”dir.

11 numaralı murabba 5 bentten oluşmuş müzdeviç murabbadır. 11’li hece vezniyle yazılmıştır. Bir önceki murabba gibi başlığı “Nefes”dir. Kafiye şeması *baba ccca ddda...* şeklindedir. Vasıta beyitlerinin kafiyesi “-et” tam kafiye. Redif ise, “da bir” kelime+kelime şeklindedir.

Mısra sayısına göre isim verilen musammatların genel özelliği olarak, vasıta ile ilk bent arasında kafiye birliği zorunludur. Bu birlik yoksa ve vasıtanın kafiyesi her bent sonunda değişiyorsa, manzume terki-bent, değişmiyorsa terci-bent adını alır (Kurnaz-Çeltik 2013: 244). Buna göre 12 numaralı manzumede vasıta ile ilk bent arasında kafiye birliği olmadığından ve vasıta mısrası her bentte aynen tekrarlandığından bu şiir mütekerrir terci-benttir. 11’li hece vezniyle yazılmıştır. 5 bentten oluşmuştur. Her bir bent 2 beyitten/4 mısradan oluşmuştur. Başlığı “Gurbet Bayramı”dır. Kafiye şeması *bbba ccca ddda...* şeklindedir.

13 numaralı manzume de ilk bentte kafiye birliği olmadığından müzdeviç terci-benttir. 3 bentten, her bent 2 beyit/4 mısradan oluşmuştur. 11’li hece vezninde yazılmıştır. Başlığı “Vatan İçün”. Kafiye şeması *bbba ccca ddda* şeklindedir.

Vasıtaların kafiyesi “-l”, yarım kafiyedir. Redifi ise “-an günleri” ek+kelime+ek şeklindedir.

14 numaralı manzume, 4 bentten oluşmuş, 11’li hece vezniyle yazılmış müzdeviç murabbadır. Başlığı “Silah Başına”dır. Kafiye şeması *xaxa bbba ccca...* şeklindedir. Vasıtaların kafiyesi “-aş”, tam kafiyedir. “-ına” ise ek+ekten oluşmuş rediftir.

15 numaralı manzume, mütekerrir terci-benttir. 4 bentten oluşmuş, her bent 2 beyit/4 mısradan meydana gelmiştir. 11’li hece vezniyle yazılmıştır. Başlığı “Vatan Hasreti”dir. Kafiye şeması *bbba ccca ddda...* şeklindedir.

16 numaralı manzume, üçüncü mısrasını müzdeviç, dördüncü mısrasını mütekerrir kafiyeli bir murabbadır. 7 bentten oluşmuştur. 15’li hece vezniyle yazılmıştır. Başlığı “Samsun Agalarına”dır. Kafiye şeması *bAbA ccca ddda...* şeklindedir.

24 numaralı manzume müzdeviç murabbadır. 7 bentten oluşmuştur. Hezec bahrinin “mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün” vezniyle yazılmıştır. Başlığı, “Sâbık Erzurum Meb’usı Sâlih Efendi’nin Büyük Millet Meclisi’ne Mecbûrî Evlenmek Kânûn’un Teklifi Münâsebetiyle”dir. Kafiye şeması *baba ccca ddda...* şeklindedir. Vasıtaların kafiyesi “-â”, tam kafiyedir. “Sâlih Efendi” ise kelime+kelimeden oluşan rediftir.

25 numaralı manzume, 4 bentten oluşmuş müzdeviç murabbadır. Hezec bahrinin “mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün” vezniyle yazılmıştır. Başlığı, “Evvelâ Bin Lira Harc-ı Râh ile Hoca-i Mûmâ-ileyhin Amerika’ya Da’vâ Münâsebetiyle”dir. Kafiye şeması *baba ccca ddda...* şeklindedir. Vasıtaların kafiyesi “-a”, yarım kafiyedir. Redif ise kelime+kelimeden oluşmuş “Sâlih Efendi”dir.

26 numaralı manzume, müzdeviç murabbadır. 5 bentten oluşmuş, 11’li hece vezniyle yazılmıştır. Başlığı, “Berây-ı Tenezzüh Bafra’ya Giden Müdâfa-i Hukûk Arkadaşlarımızdan Hoca Hasan Ofli Efendi’ye İthâf”dır. Kafiye şeması *baba ccca ddda...* şeklindedir. Vasıtaların kafiyesi “-ş”, yarım kafiyedir. “-yor hocam” ek+kelimeden oluşan rediftir.

27 numaralı manzume, müzdeviç murabbadır. 10 bentten oluşmuştur. 11’li hece vezniyle yazılmıştır. Başlığı, “Tabî’at-ı Şi’riyyesine Halel-Ârız Olan Muhterem Şâ’irimiz Şükrî Emîn Beg’e İlâç Tavsiyesi”. Kafiye şeması *xaxa bbba ccca...* şeklindedir. “-ar”, tam kafiye kullanılmış, redif kullanılmamıştır.

32 numaralı manzume, müzdeviç murabbadır. 4 bentten oluşmuş, aruzun hafif bahrinin “fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün” vezniyle yazılmıştır. Başlığı, “İ’tirâf-ı Cürm”dür. Kafiye şeması *baba cccc dede fgfg* gibi oldukça bozuk bir şemadır. Kafiye şeması bozuk olduğundan vasıtaların kafiyesi bulunamamıştır.

36 numaralı manzume, mütekerrir terci-benttir. 7 bentten oluşmuş, her bent 5 mısradan meydana gelmiştir. Aruzun müctes bahrinin “mefâ’ilün fe’ilâtün

mefâ'ilün fe'ilün" vezniyle yazılmıştır. Başlığı, "Şühedâ Evlâdına Mu'âvenet"dir. Kafiye şeması *AabbA ccccA ddddA...* şeklindedir.

43 numaralı manzume, müzdeviç murabbadır. 5 bentten oluşmuştur. Aruzun müctes bahrinin "mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" vezniyle yazılmıştır. Başlığı "Nedâmet"tir. Kafiye şeması *aaaa bbba ccca...* şeklindedir. Kafiyesi "-ân", zengin kafiye, redifi ise ek+fiil+ek "-ı anlamadım"dır.

75 numaralı manzume, terhib-benttir. 5 bentten oluşmuştur. Her bent 2 beyit/4 mısradan meydana gelmiştir. Aruzun hafif bahrinin "fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" vezniyle yazılmıştır. Başlığı, "Tugyân"dır. Kafiye şeması *abab cdcd efef...* şeklindedir.

245 numaralı manzume, 7 bentten oluşmuş müzdeviç murabbadır. Recez bahrinin "müstef'ilâtün müstef'ilâtün" vezniyle yazılmıştır. Başlığı "Program"dır. Kafiye şeması *baba ccca ddda...* şeklindedir. Vasıta mısralarının kafiyesi "-et" yarım kafiye, redifi ise ek+kelime+kelimeden oluşmuş "mi yâ Rab"dır.

248 numaralı manzume, mütekerrir muhammesdir. 9 bentten oluşmuştur. Başlığı "Vedâ'-nâme"dir. Muzari bahrinin "mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün" vezniyle yazılmıştır. Kafiye şeması *aaaaA bbbaA cccaA...* şeklindedir. Vasıtaların kafiyesi "-ân" zengin kafiye, redifi ise fiil+ekten oluşmuş "idi"dir.

257 numaralı manzume, *baba ccca ddda...* şeklinde kafiyelenmiş müzdeviç murabbadır. 7 bentten oluşmuştur. 11'li hece vezniyle yazılmıştır. Başlığı "Samsun Eşrâfindan Gâzî-zâde İsmâ'il Beg'in Veremden Vefât İden Kerîmesi Âyişe Hanım'ın Rûhuna İthâf"dır. Kafiyesi "-m" yarım kafiye. "Âyişe" ise sadece kelimeden oluşan rediftir.

258 numaralı manzume *xaxa bbba ccca...* şeklinde yazılmış müzdeviç murabbadır. 6 bentten oluşmuştur. 11'li hece vezniyle yazılmıştır. 258 numaralı manzumenin devamı gibi görünmekle birlikte, kafiye belli bir bentten sonra değiştiği için 258 numaralı manzumeyle aynı muhtevada, fakat iki ayrı şiir gibi düşünülmüştür. Başlıksızdır. Vasıtalarındaki kafiye "-r", yarım kafiye. "Âyişe", sadece kelimeden oluşan rediftir.

279 numaralı manzume, müzdeviç murabbadır. 8'li hece vezniyle yazılmıştır. 5 bentten oluşmuştur. Başlığı, "Şol Samsun'un"dur. Kafiye şeması *baba ccca ddda...* şeklindedir. Vasıtaların kafiyesi "-ar", tam kafiye. "Baba diyü diyü" ise kelime+fiil+ek+fiil+ekten oluşmuş rediftir.

Musammatların genel bir değerlendirmesini yapacak olursak, 23 musammattan 8'i aruz vezniyle, 15'i hece vezniyle yazılmıştır. Hece vezninin fazla kullanılması, şairin edebî anlayışının halk şiirine de yakın olduğunu göstermektedir. Baba Hüsnî, musammatlarda nazım şekli olarak en fazla murabba şeklini tercih etmiştir.

Dîvân'daki 23 musammattan 7'si şikâyet, 1'i aşk, 2'si tasavvuf, 3'ü öğüt, 1'i arzihâl, 1'i methiye, 1'i münacat, 1'i hiciv, 1'i ramazaniyye, 3'ü mersiye, 2'si hezel türündedir.

9 numaralı musammat, aşk konusunda yazılmıştır. Sevgilinin uzuvları tasvir edilmiş, aynı zamanda sevgilinin kaşları mihraba benzetilmiştir. Böylece âşık sevgilisine yönelmiş olacaktır. Aynı zamanda sevgilinin hareketleri de eğridir. Sözünde durmaz, âşığı canından bezdirir. Aşağıya alınan bentte “eğri” ifadesi tevriyeli kullanılmıştır. “Eğri baktım kaşlarına eğildim” derken aynı zamanda sevgilinin hareketlerinin tutarsızlığından da bahsedilmiştir:

Egri bağıdım kaşlarına egildim
Gürbüz idim böyle za'if degildim
Derd ü gamdan gurbet ile çekildim
Cânıma kaşid iden neẓâretimdir (9/IV)

10 ve 11 numaralı şiirlerin başlığı “Nefes”tir. Başlıktan da anlaşılacağı üzere, manzumeler tasavvuf muhtevalıdır. Manzumede tasavvufi muhtevayla birlikte eleştiri de söz konusudur. Şair, dönemin din adamlarını ve halk tabakasını, davranışında yanlışlık gördüğü her kim varsa, eleştirmiştir.

13, 14 ve 36 numaralı şiirler pendname türünde yazılmıştır. Şair, 13 numaralı musammatta, Cumhuriyet'in ilan olduğu günleri görmesiyle övünmektedir. Bundan duyduğu mutluluğu dile getirirken, Türk halkına “her ne yaparsanız vatan için yapın, en büyük ibadet vatana hizmettir” diyerek vatana duyduğu aşkı gözler önüne sermiştir:

Vaţan için ağla vaţan için gül
Vaţan için çalıř vaţan için öl
İnsâna yurd lâzım yaşamağ degil
Unutma vaţansız alan günleri

Ey Baba yetişir çekdigiñ zahmet
Merhametiñ şoñı olur mazarrat
Eñ büyük ‘ibâdet vaţana hıdmet
Geçirme boşuna gelen günleri (13/II-III)

24 numaralı musammatta, 1900'lü yıllarda devletin gerçekleştirdiği projeye telmih yapılmıştır. Türkiye'de 1923-1950 döneminde nüfusu arttırmak için yapılan doğrudan ya da dolaylı düzenlemeler ve gösterilen çabalar ele alınmıştır. Bu çalışmada I. Meclise Canik (Samsun) Milletvekili olarak katılan Hamdî Bey, ilk bekârlık kanunu teklifini 19 Ekim 1920'de TBMM'ye sunmuştur. Onu Erzurum

Milletvekili Sâlih Efendi'nin 22 Şubat 1921'deki teklifi izlemiş, her iki teklifin I. maddesine göre “*TBMM Hükûmeti'nin kontrolü dâhilinde bulunan yerlerde evliliğin başlangıç yaşı 18 sonu 25'tir. 25 yaşını doldurup da mazeretsiz olarak evlenmeyenler bekârlık vergisi ile mükellef olacaklardı*” (Semiz 2010: 423). O dönemde her iki teklif de yasalaşmamış, ancak konu 1950'ye kadar hiç gündemden düşmemiştir (Semiz 2010: 423). Şair bu manzumede, meclise sunduğu, evlendirme kanun teklifinden kendisinin de etkilenmiş olmasından dolayı Erzurum Milletvekili Sâlih Efendi'yi eleştirmiştir:

Baňa evlen didiñ aldım bir avrad
Bitince toköz ay geldi bir evlād
Buňa lâzım didi herkes bir üstād
Şarıklı bir H̃oca Şâlih Efendi (24/II)

26. musammat, Samsun ilköğretim müfettişi, belediye reisi, Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi, araştırmacı, yazar Hoca Hasan Umûr Efendi'ye (Kayıkçı 2013: 292) methiye muhtevalı yazılmış bir şiirdir:

Bize çok gördi felek vaşlıñı
Şafha-i rüyuñı haṭṭ u hâliñi
Gelenden gidenden şordum hâliñi
Didiler Bafra'da yaşıyor H̃oca'm (26/II)

27 ve 279. musammatlar hezel türünde yazılmıştır. Şair 27. musammatta Samsun, Tokat ve Sivas gibi pek çok ilde şube açan, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çıkardığı 1926-35 yılları arasında yayınlanan, *Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi*'nin yazar kadrosunda yer alan Emîn Şükrü Bey'e (Çılgın 2004: 97, 100) birçok konu hakkında bilgi vermektedir, fakat manzumede faydalı bilgiler veriyor gibi gözükmele birlikte şairin asıl amacının, Emîn Şükrü Bey'le dalga geçmek olduğu anlaşılmaktadır:

Şâ'irim ziyândır size piyasa
Baloyı aldırma alışma dansa
Ağşamları tıldur şarâbı taşsa
Yaz kadeh başına boyına eş'âr (27/VI)

245 numaralı musammatta Samsun'daki ramazan programından bahsedilmektedir. Önce Samsun'un, sonra Samsun halkından birkaç kişinin övgüsüne yer verilmiştir. Bu şiir, hem şehir hem şahıs methiyesi özelliği göstermekle birlikte, ramazaniye türünü de ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Baba Hüsnî'nin yaşadığı dönemde Samsun'un ileri gelenlerinin verdiği iftar daveti anlatılmakta, davet verenlerin kimisi övülürken kimisi de yerilmektedir:

Şân u şerefde mânend-i ‘Osmân
Kim Pir-zade-i ‘Osmân-ı ‘Affân
Teklif idildiñ aħbâb u yârân
İftâr mı yoksa da‘vet mi yâ Rab (245/III)

2.1.5. Kıtalar

Baba Hüsnî Dîvânı’nda toplam 67 manzume kıta nazım şekli ile yazılmıştır. Mısra sayısı esas alındığında bu kıtalar *Dîvân*’da 318 mısra (157 beyit) ile %4,8’e tekabül etmektedir. Bunlardan 66 tanesi Türkçe, 1 tanesi Farsça’dır. *xa-xa-...şeklinde* kafiyelenen kıtaların uzunlukları 2 ile 9 beyit arasında değişmektedir. 67 kıtadan 61’i 2 beyitle, 2’si 3 beyitle, 1’i 5 beyitle, 1’i 7, 1’i 8, 1’i de 9 beyitle yazılmıştır. Buradan da kıtaların çoğunun 2 beyitten oluştuğu anlaşılmaktadır (%91). Geriye kalan 6 kıta da kıta-i kebire şeklinde yazılmıştır (%8,9).

Kıtaların 5’inde mahlas bulunmaktadır. Şair 2’sinde mahlasını ilk beyitte kullanmıştır.

Hüsnî’nin kıtalarından 46’sı başlıksız, 21’i başlıklıdır. Kıtalarındaki başlıklar ise şöyledir: Atatürk’e (17), Kıt’a (47), Kıt’alar (76), Bir Levha (49), Seksen Beş Yaşında Te’ehhül İden Bir Zât Hakkında Yazılmıştır (93), Samsun’dan Ayrılırken (101), Konya’ya (103), Büyük Gâzî’ye (104), Konya Ma’ârif Emîni ‘Alî Rızâ Beg’e (105), Muhâsebe-i Husûsiyye Müdürine (106), Bir Taşlama (109), Büyük Gâzî (114), Mu’ammer Beg’e Virdigim Bir Tasvîrde (116), Besîm Atalay Beg’e (150), Bir Talebenin Hâtıra Defterine (184), Celâl Beg’e Kudûmiyye (195), Bir Zeyl (247), Konya Lisesi Son Sınıf Talebesinden ‘Osmân Beg’in Seng-i Mezârı (263), Kastamonu Meb’ûsı İsmâ’îl Hakkı Beg’e (267), Ziyâ Gökalp’in Vefâtı (273), Gedâ Ziyâ Gökalp İçin (274).

67 kıtadan sadece 264, 273 ve 274 numaralı kıtalar tarih manzumeleridir. Diğerlerine baktığımızda, 26’sı şikâyet, 13’ü hicviyye, 8’i methiye, 4’ü aşk, 4’ü mersiye, 3’ü tasavvuf, 2’si hikemî, 2’si hasbihâl, 1’i hezel, 1’i naat (çehâr-yâr-ı güzîn), 1’i kudumiyye, 1’i ramazaniyye, 1’i arzihâl muhtevasında yazılmıştır.

Baba Hüsnî Dîvânı’ndaki 19 tarih manzumesinin 10’u mesnevi, 4’ü gazel, 3’ü kıta, 1’i matla, 1’i de müfret şeklinde yazılmıştır.

Kıta şeklinde düşülen tarihlerin, niçin düşüldüğüne bakacak olursak, 264 numaralı kıta Konya Lisesi’nde okuyan Osmân Bey’in⁵ ölüm tarihine (1353/1934), 273 numaralı kıta Ziyâ Gökalp’in ölüm tarihine Farsça olarak (1338/1919?), 274 numaralı kıta da Ziyâ Gökalp’in ölüm tarihine Türkçe olarak (1342/1923) tarih düşülmüştür. Bu şiirler aynı zamanda birer mersiye şiirleridir.

⁵ *Dîvân*’daki şahıslar hakkında bilgilerin yer aldığı kaynaklardan biri olan Selçuk Es’in *Büyük Konya Ansiklopedisi* isimli eserinde, 1934 yılından önce yaşamış 9 tane “Osmân” isminin bulunmasından dolayı, şiirde bahsedilen “Osmân”ın kim olduğu tespit edilememiştir.

Kıtaldan 8'i methiye türünde yazılmıştır. 17, 18, 104 ve 114 numaralı kıtalar, Atatürk'e övgü muhtevalıdır. 105 numaralı kıta Konya'da 41 yıl öğretmen olarak hizmet eden, eğitimci yazar Ali Rızâ Nalçacı (Ceylan-Kaya 2017: 194) için yazılmış methiye şiiridir.

Kıtaldan 13'ü hiciv muhtevalıdır. 103. kıtada Konya'nın işini gereği gibi yapmamış, menfaati için çalışmış valilerine yönelik eleştiri söz konusudur:

Ceybini taldurماغا dalmış gelen vâlıleri

Bağmamış kimse zavallı Konya'nın i'mârına (103/2)

Kıtaların 26'sı şikâyet konuludur. 150 numaralı kıtada 1909-1919 yılları arasında sırasıyla Konya Muallim Mektebi'nde öğretmenlik, Trabzon ve Ankara muallim mekteplerinde müdürlük, İstanbul Darüşşafaka'da öğretmenlik, Konya Muallim Mektebi'nde müdürlük yapan Besîm Atalay Bey'i (Yüce 1991: 43-44), kendisini maaşsız çalıştırmamasından dolayı şikâyet etmektedir.

93 numaralı kıtada ismi zikredilmeyen, seksen beş yaşında evlenen bir kişiyle alay etmektedir:

Âferin ey sâl-hürde boş degilmiş tırdığıñ

Tam gözünden vurduñ işte yüz yaşında durnayı (93/1)

140 numaralı manzume naat türüyle yazılmış, dört halife övgüsünün işlendiği bir şiirdir:

Severim ben dañı Ebubekr'i

Cânımıñ cânıdır cenâb-ı 'Ömer

İkidir şâfi'im kıyâmetde

Biri 'Osmân digeri Haydar (140)

195 numaralı kıta, 28 Kasım 1918 tarihinde Konya Valiliğine atanan Mehmet Celâl Bey'in, 4 Mart 1919 tarihinde kurulan birinci Damat Ferit kabinesinde Dâhiliye Nazırlığı'na getirilmesi, 7 Mart 1919 tarihinde Konya Valiliğinden ayrılıp, 24 Nisan 1919 tarihinde ikinci defa Konya Valiliğine getirilmesi (Pınarcı 2006: 1) üzerine yazılmış kudumiyye şiiridir:

Žulmet ihâta itdi ğurubuñla 'âlemi

Ğopdı ħusûfuñ ile cihânda kıyâmetim

Lâkin tulu' idince bu def'a celâliñiz

Âfâka çıkdı nazm ile şevğ ü şetâretim (195/1, 3).

2.1.6. Rubailer

Baba Hüsnî Dîvânı'nda 11 rubai bulunmaktadır. Bu rubailerin *Dîvân*'daki oranı toplam 44 mısra ile %0,6'ya tekabül etmektedir. Nazım şeklini belirleyici unsur olmamakla birlikte, rubailerde de diğer kısa şiirler gibi genellikle mahlas bulunmaz (Kurnaz-Çeltik 2013: 159). Bu bilgiye istinaden, *baba* şeklinde kafiyelenen rubailerin hiçbirinde mahlas kullanılmamıştır. *Dîvân*'daki rubailerin vezinleri şöyledir: 128 ve 129 numaralı rubailerin vezni, “mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün”, 130, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161 ve 162 numaralı rubailerde kullanılan vezin ise, “mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün”dür. Baba Hüsnî'nin yazdığı rubailer, bilinen rubai vezin ve kalıplarının dışındadır, ancak *baba* kafiyesiyle yazılmış rubailerin olduğu bilindiğinden (Kurnaz-Çeltik 2013: 162) bu şiirlere rubai denilmiştir.

Dîvân'daki toplam 11 rubainin 7'si şikâyet, 2'si methiye, 2'si de hezel türündedir.

130 numaralı rubaide şair, vatanından ayrı düşmüş, garip insanların, yüzünün gülmediğini ve dünyada değerlerinin bilinmediğini söyleyerek, aslında kendi bulunduğu durumdan şikâyet etmektedir. 155 ve 156 numaralı rubailerde, sıcak havanın verdiği bunalım, gök cisimlerinin kişileştirilmesi yoluyla anlatılmıştır. 157 ve 158 numaralı rubailerde de yine kişileştirme sanatından yararlanılarak, susuzluktan şikâyet edilmektedir. 128 ve 129 numaralı rubailerde Atatürk'e methiye yazılmıştır. 160'da ise, kim olduğu tespit edilemeyen Çelikzade Hasan⁶ isminde birinin verdiği zarardan şikâyet edilmektedir.

2.1.7. Maniler

Baba Hüsnî Dîvânı'nda toplamda 5 manzume cinaslı mani şeklinde yazılmıştır. Bu manilerin *Dîvân*'daki oranı, 15 mısra ile %0,2'ye tekabül etmektedir. Bunların 5'i de 3 mısradan oluşmuş ve 7'li hece vezninde yazılmıştır. Manilerin başlıklarına bakacak olursak, Yaradan (19), Karadan (20), Odundan (21), Sarâyda (22), Sürmene (23).

Dîvân'daki manilerin birinci ve üçüncü mısraları cinaslıdır. Manilerin 5'i de aşk muhtevalıdır.

2.1.8. Beyitler

Baba Hüsnî Dîvânı'nda yer alan matla ve müfretlerin toplamı 24'tür. Beyitlerin oranı, 48 mısra ile *Dîvân*'da %0,7'ye tekabül etmektedir. *Dîvân*'daki beyitlerin 14'ü matla, 10'u müfret biçiminde yazılmıştır. Beyitlerin sadece birinde (92) “Baba” mahlası kullanılmıştır. 24 beyitten sadece 6'sında başlık bulunmaktadır. Bu başlıklar şunlardır: Yeşil Burusa'nın İstirdâd Târîhi (177), Cânî

⁶ Selçuk Es'in *Büyük Konya Ansiklopedisi* adlı eserinde aşağı yukarı aynı yaşlarda 74 tane “Hasan” ismi geçmektedir. Şiirde hangi “Hasan”dan bahsedildiği belirlenememiştir.

Bir Zâtın Târîh-i Katli (179), Ferd (181), Ferd (182), Hayrî Beg'e (260), Beyt (287). Hem matla hem müfret şeklinde yazılan şiirlerde “Ferd” başlığının kullanılmış olduğu dikkati çekmektedir. 24 beyitten 23’ü aruzla (%95,8), 1’i hece vezniyle (%4,1) yazılmıştır. 270 numaralı beyit 10’lu hece vezniyle yazılmıştır.

177 numaralı beyit, 10 Eylül 1922’de (Öztürk 2019: 398) Bursa’nın Yunanlıların işgalinden kurtulma tarihine, 179 numaralı beyit kim olduğu bilinmeyen bir zatın katledilme tarihine yazılmıştır. Diğerlerine bakacak olursak, 82 ve 131 numaralı beyitler, aşk konulu, 89, 92, 182, 260 ve 269 numaralı beyitler hasbihâl, 125, 132, 147, 148 ve 287 numaralı beyitler hiciv, 146 numaralı beyit hezel, 126, 139 ve 181 numaralı beyitler tasavvuf, 85 ve 271 numaralı beyitler rindane, 133 ve 270 numaralı beyitler hikemî, 266 ve 288 numaralı beyitler ise şikâyet muhtevalı yazılan manzumelerdir.

2.2. Ahenk Unsurları

2.2.1. Vezin

Klasik edebiyat geleneğinde şiir; “mevzun ve mukaffa söz” olarak tanımlanmakta ve dolayısıyla şiirin biçimini vezin ve kafiye oluşturmaktadır (Yağcıoğlu 2012: 1).

Dîvân’da toplam 294 manzume bulunmaktadır. Bütün manzumelerin vezni tespit edilmiştir. 24’ü hece vezni ile yazılmış (%8,1), geriye kalan 270’i aruz vezniyle yazılmıştır (%91,8).

Tablo 3 Nazım Şekillerinin Aruz Bahirlerine ve Kalıplarına Dağılımı

Sıra no	Bahirler	Vezinler	Kasideler	Terkib-bend	Terci-bend	Murabba	Muhammes	Gazel	Mesnevi	Kıta	Rubai	Beyit	Toplam	Kullanım Oranı (%)
1	hezec	mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün	1	-	-	2	-	2	35	7	9	3	59	21,8
2	müctes	mefâ’îlün fe’îlâtün mefâ’îlün fe’îlün	1	-	1	1	-	4	2	3	-	1	13	4,8
3	hezec	mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün	3	-	-	-	-	8	8	3	-	-	22	8,1
4	remel	fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün	16	-	-	-	-	12	8	7	-	-	43	15,9
5	remel	fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlün	1	-	-	-	-	9	8	10	-	3	31	11,4
6	hafif	fe’îlâtün mefâ’îlün fe’îlün	-	1	-	1	-	2	9	15	-	4	32	11,8

7	recez	müstef'ilâtü n müstef'ilâtü n	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	0,3	
8	muzari	mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	-	-	-	-	1	5	7	5	-	3	21	7,7
9	hezec	mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün	-	-	-	-	-	3	4	2	2		11	4
10	mütekari b	fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül	-	-	-	-	-	-	1	-	-		1	0,3
11	remel	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-	-	-	-	-	-	10	3	-	1	14	5,1
12	hezec	mef'ûlü mefâ'ilün fe'ülün	-	-	-	-	-	-	2	7	-	3	12	4,4
13	remel	fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-	-	-	-	-	-	1	4	-	5	10	3,7
Toplam			22	1	1	5	1	45	86	66	11	23	270	

Şairin, mahlasının geçtiği hemen her mısra da zihaf yaptığı ve genel anlamda vezin konusunda çok hassas olmadığı belirlenmiştir:

Günehkâr *Hüsni*'yim maşerde yâ Hağ

Penâhım dest-girim sensiñ ancağ (1/11)

Ġarib bir köledir kimsesiz Ġudâvendâ

Ayırma *Hüsni*'yi maşerde Hû çekenlerden (6/9)

Ne felekde yıldızım yoğ kimsesiz bir *Hüsni*'yim

Şanmayıñ dünyâda yalnız bir Baba'dır eksigim (193/9)

Sesli harflerle başlayan kelimelerde yapılan ulamalar “elif”, “ayn”, “hâ” harfleriyle başlayan kelimelerde de yapılmıştır. Bunlara “vasl-ı hemze”, “vasl-ı ayn” ve “vasl-ı hâ” denir. Bu tür ulamalar aruzun kullanımında kusur sayılırlar (İpekten 2017:144). Baba Hüsni de “vasl-ı ayn” kusuru yapmıştır:

Âteş-i mâtem ile yandı ser-â-ser *uşşâğ*

Ġırka[y]ı yağdı Hüseyn ‘aşkına

Bî-nevâ bir köleyim dergehiñe Hüsni gibi

İlticâ eyledim 'îşyânla cüdâ itme beni (3/8, 9)

Türkçede uzun sesli bulunmadığı için kısa okunması gereken hecelerin uzun okunmasına imale denir (İpekten 2017:146). Şair “mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün” vezniyle yazdığı “beni” kelimesinde imale yaptığı görülmektedir:

Beni dūr itme yā Rab rahmetiñden

Çıyâmetde Muhammed ümmetinden (1/9)

Aruzda “nun”la biten kelimelerde med yapılmaz. Kelime bir kapalı hece değerinde görülür. Buna göre “mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün” vezniyle yazılan şiirde “medyûn” kelimesi normalde iki kapalı hece değerindedir, fakat şair kelimeyi iki kapalı bir açık hece gibi düşünmüş yani med yapmıştır:

Şamsun büyük küçük ne kadar varsa zâtıña

Medyûndur perestiş iderler şifâtıña (254/12)

2.2.2. Kafiye

Mısraların sonunda veya sonu kabul edilen yerlerde, kendisi yahut anlamı farklı kelimelerde belli bir sesin (bu sesi gösteren hareke ve sükûn bakımından aynı harfin) tekrarlanmasına kafiye denir (Saraç 2018: 265).

Kafiye konusunda da hassas olmayan şairin, aşağıda verilen örneklerdeki gibi pek çok şiirinde kafiye şemasının bozuk olduğu görülmektedir:

Ben seni ...y böyle *bilmezdim*

Saña bu cehli nisbet *itmezdim* (152/2)

Giçen yıl çokları sofra *donatmış*

Börekden bi'l-'akis ikmâle *çalmış* (230/3)

Kim aldı kaçdı göñlimi iftâra *bilmedim*

'Âlemde böyle müşkil işi hiç de *görmedim* (234/7)

Aşağıya alınan “dözüm” sözcüğünün aslı “döymek”dir. Şair, sözcüğü kafiyeeye uydurmak için kelimeyi y-z değişimine uydurarak “dözüm” şeklinde kullanmıştır:

Mezâra kavuşdı gül gibi teniñ

Yatağdan incinen o nâzik bedeniñ

Şoñ elbiseñ oldı beyâz kefeniñ

Gömüldüñ toprağa *bizim* 'Âyişe

Ayrılmış teniñden konuşan diliñ

Ne çabık çürüdi o pamuk eliñ

Seniñle gömüldi bütün emeliñ

Derdiñe nasıl dözüñ ‘Āyişe (257/III-IV)

Hüsnî, ayrıca divan şiirinde aynı türden kelimelerle kafiye yapıldığı şeklindeki yaygın kanaatin her zaman için geçerli bir kural olmadığını (Saraç 2018:275) bizlere göstermiştir. Mesela 6 numaralı manzumenin kafiyesi şöyledir: *vatan-şiken, eren, diyen-,geren-, giden-, seren-, diyen-, çeken-dir*. Burada iki kelime dışındakiler fiille oluşmuşken *vatan* ve *eren* kelimeleri birer isimdir.

Baba Hüsnî'nin manzumeleri kafiyelelerinden açısından incelendiğinde, ünlü ya da ünsüz sadece revinin tekrarından meydana gelen kafiye-i mücerrede: n (10)⁷, â (20), d (2), h, Ğ (2), z, l (3), g, y (2), i, r (8), t (14), m (3), k (4), ı, a.

Bir ünlü bir ünsüz/bir ünsüz bir ünlü veya iki ünsüzden oluşan, birden fazla ses benzeşmesinden meydana gelen kafiye-i mürekkebe: Üçe ayrılır (Saraç 2018: 269-272):

1. Ridf harfinin bulunduğu kafiye-i mürdef: âd (4), âr (7), ân (30), ûn (3), ây, âm, âb, îd, ûd, âc, îñ, âh (2), âg, ûr (2), îr.

2. Revi ve kayddan oluşan kafiye-i mukayyed: ara, rde, lme, öyle, urma, urna, ruşa.

3. Te'sis harfinin bulunduğu kafiye-i müesses: âne, âre.

Sonunda olan sakın harf ile ondan önceki sakın harf arasında bir harekeli harf bulunan mütevatir kafiye: mân.

Bunlardan başka *Baba Hüsnî Dîvânı*'nda beş şiirde cinaslı kafiye kullanılmıştır (19, 20, 21, 22, 23). Bunlara birkaç örnek verecek olursak:

Bıkdım artık *yaradan*

Bir tânemi şaşlasun

Bed-nažardan *Yaradan* (19)

Yukarıdaki sonuçların genel bir değerlendirmesini yaptığımızda en fazla bir uzun ünlü, bir ünsüzden oluşan zengin kafiyenin (kafiye-i müreddefe) kullanıldığı görülmektedir:

Āh bi-çāre vañan Enver'e kurbān olduñ

Endülüs mülki gibi sen de mi virān olduñ (44/1)

Mañzen-i gamdır göñül virāneler virāmdır

Āfet-i derd ü belādan çeşmimiz giryāndır (203/1)

2.2.3. Redif

Şiirde uyaktan sonra tekrarlanan, aynı harflerden oluşan kelime veya ek, yedek (Akalin-Toparlı vd. 2011:1969) anlamına gelen redif, şiir ve şair için oldukça

⁷ Parantez içindeki rakamlar o seslerin kaç defa kafiye olarak kullanıldığını göstermektedir. Rakam yoksa 1 defa kullanıldığı anlamına gelmektedir.

önemli olmakla birlikte şiirde ahengi sağlamak ve ritmi oluşturmak için kullanılan yöntemler arasındadır.

Baba Hüsnî'nin manzumelerine redif açısından bakıldığında ve manzume esaslı değerlendirme yapıldığında, manzumelerin yarısından fazlası rediflidir. *Dîvân*'daki şiirlerden⁸ 55'inde (%29,7) redif yoktur. 130'unda (%70,2) redif kullanılmıştır. Bu rediflerin *Dîvân*'da; harf, ek, ek ve kelime, kelime gibi farklı yapılarda olduğu görülmektedir.

Harf veya ek(ler) hâlindeki redifler şöyledir: -ına (11), -ımı, -imiz, -ımızı, -idi (2), -lerden (2), -imdir, -sını, -ı (5), -dı (5), -dir (5), -leri, -im (3), -den (3), -lardan (2), -ler (4), -im (5), -erim, -um, -yı, -digimi, -a (5), -sına, -üm, -in (2), -da, -medikçe, -sün, -lık, -ümden, -ya (2), -dım, -da, -sı (2), -ecekdir, -ıdır, -ına, -medin, -ın idim, -dik,

Ek ve kelime(ler)den oluşan redifler: -sın yâ Muhammed, -n kurbân, -ler kalmamış, de bir, -an günleri, -yor hocam, -ı anlamadım, -sı boşdur boş, -lar var idi, -sı yok, -indir senin, -ı çok gördün, -a yanaş, -ımız yokdur, -dığın vâ'iz, -ı var (4), -leri görmüş, -dır eksigim, -ı mı var, -mi yâ Rab, -ım Ayişe, -meden Ayişe, -ar Baba diyü diyü.

Kelime(ler)den oluşan redifler: olmuşdur, degilim, ulusu, Sâlih Efendi (2), olanları, olacaksın, oldun, kalmamış, fevkindedir, ağlıyor, olduğ, yazmışlar, utansun, si..., oldı, virir, ider, isterim (2), eksik degil.

Yukarıdaki verilere göre Baba Hüsnî'nin şiirlerinde 129 farklı redif kullanılmıştır. Bunların 83 tanesi (%64,3) harf veya ek(ler), 26 tanesi (%20,1) ek ve kelime(ler)den, 20 tanesi (%15,5) kelime(ler) hâlinindedir. Buradan da harf veya ekten oluşan redifin daha fazla kullanıldığı görülmektedir.

2.3. Muhteva Özellikleri

Tablo 4 *Baba Hüsnî Dîvânı*'ndaki Manzumelerin Muhtevalara Dağılımı

Sıra No	Konu	Manzume Sayısı	Kullanım Oranı (%)
1	şikayet-hiciv-tenkit	84	28,5
2	methiye-arzihâl-yardım isteği	57	19,3
3	aşk	30	10,2
4	tarih	19	6,4
5	mersiye	19	6,4
6	sosyal hayat	17	5,7
7	hezel	13	4,4
8	din ve tasavvuf	12	4
9	hasbihâl	10	3,4
10	hikmet	8	2,7
11	savaş konulu şiirler	9	3
12	nasihat	6	2
13	rintlik	6	2
14	diğer konular	3	1

⁸ Mesnevi, Cinaslı Mani ve Müfredler hariç.

15	fahriye	1	0,3
TOPLAM		294	

Baba Hüsni'nin edebî hayatında Samsun'daki çalışmaları bir merhale olmuştur (BK nüshası, takdim bölümü, 5b). O, yazdığı vatan şiiirleriyle Samsun'da var gücüyle savaşılan askerlerin millî duygularını harekete geçirmiştir. Aynı zamanda bu şiiirleri de Samsun matbaasında basılmıştır. Dönemin inhisar müfettişi Muammer Bey, şairin şiiirlerini, coşkun sellere, parlak menbalara, engin ve içli deryalara benzetmektedir. Muammer Bey aynı zamanda Baba Hüsni'yi, askerlerin hamasi duygularına hitap etmesi yönüyle onu İtalyan şairi Gabriyel Danonçiyö'ya benzetmiştir (<https://www.biyografya.com/biyografi/9373>. E.T. : 22.08.2019; BK nüshası, takdim bölümü, 6a).

Baba Hüsni Dîvânî'nda en fazla şikâyet muhtevalı manzumeler bulunmaktadır. Hatta aşağıda örnek verilen manzumenin başlığı “Şikâyet”tir:

Ṭâli'im zebûndur öteden beri
Herkes yükselir ben isem geri
Bu miñnet-hâneye geleli beri
Gece gündüz işim feryâd olmuştur (8/VI)

Şairin şikâyet ettiği konuların başında, talihi, yaşadıkları ve zamandan şikâyeti dikkati çekmektedir:

Ey felek neydi murâdiñ bizi ağlar kıoyduñ
Muṭlakâ yapıdıña sen de peşimân olduñ (44/3)

Ben şâbr iderim bu žulme lâkin
Yapdıklarına zamân utansun (100/1)

Dîvân'da şikâyetten sonra en fazla methiye muhtevalı şiiirlerin yazıldığı anlaşılmaktadır:

Sezâdir rezk olunsa nâmiña bir heykel-i dâhi
İkinci sen gibi şâ'ir çıkarmaz bir daha devrân (151/5)

Ḳonya'yı medh eylemek Ḳonya dimek kâfi gelir
Kendine mañşûs çünkü ayrıca devrânı var (153/5)

“Beni küçük görmek, aşağılamak, ilmi aşağılamak gibidir, ilmi aşağılamaksa cahillerin yapacağı bir şeydir” diyen şair, kendi ilmini yüceltmıştır:

Beni tañkîr 'ilmidir tañkîr

‘İlmi tahkîr cehlidir takdir (152/3)

Dîvân’da 30 manzumede aşk konusu işlenmiştir. Bu da *Dîvân*’ın % 10,2’sine tekabül etmektedir. Şair, bu şiirlerinde hem ilahi aşkı hem beşerî aşkı işlemiştir. Aşk konusunu daha çok gazel ve cinaslı manilerinde işlemiştir:

Bıkdım artık yaradan

Bir tânemi şaklasun

Bed-nažardan Yaradan (19)

Divan şiirinin en önemli kişisi olması dolayısıyla şiirde en çok sözü edilen sevgilidir. Cevir ve sitem onun sanatıdır. Vefasızdır, sevgisine güvenilmez:

Görmedim zerre vefâ ‘âleme geldim geleli

Allah öldür beni yâ gözleri mestâneleri (50/6)

Marîz-i ‘aşkıñ oldum şormadıñ bir kerre ahvâlim

Zülâl-i la‘l-i nâbıñdan baña dermânı çok gördüñ (64/2)

Divan şiiri geleneğinde sevgilinin saçı, beli, boyu birtakım unsurlara benzetilir. Boyu genelde servi ağacına benzetilir. Baba Hüsnî de bu geleneği bozmayarak sevgilisinin boyunu servi ağacına benzetmiştir:

Çaşlarıñ tāk-ı kilisâ lebleriñ âb-ı hayât

Serv-ğaddiñ sâyesi žıll-i hümâ fevğindedir (53/2)

Sevgilinin bakışları ok gibidir. Aşığı yaralar:

Oğ gibi cānı delerdi ğamze-i hûn-hâreler

Çeşm-i cādūda görünmez iddi‘âlar var idi (52/2)

Divan şiirindeki sevgili ve âşıktan sonra aşk üçgeninin üçüncü kişisi rakiptir. Rakip, âşık için ağıyar, sevgili için yardı. Âşıkla rakip arasında sürekli bir mücadele vardır. Âşığa göre rakip onun sevgiliye kavuşmasını engelleyen, ona sevgili kadar eziyet eden kişidir (Batislam 2003: 196):

Rağibe ser-fürü itmek girândır ‘âşığa nâ-çâr

Vefâsız dil-beri görmek için ağıyâra yâr olduğ (66/5)

Rağib sağı bize bâdemiz yürek kıanı

Cigerden özgemiz-çün kebâbımız yokdur (69/2)

Baba Hüsnî Dîvânı’nın muhtevasında daha pek çok konu yer almaktadır, ancak konuyu uzatmamak için burada kısaca değinilmiştir.

2.4. Dil ve Üslup Özellikleri

2.4.1. Dili

Şair, vezin gereği pek çok kelime üzerinde değişiklik yapmıştır. Bu kelimelerin ikisi “istiklâl” ve “gülîstân” kelimeleridir. Şair mısraları vezne uydurabilmek için bu kelimeleri “sitiklâl” ve “gülsitân” şeklinde okumuştur:

Bugün itdi iClân *sitiqlâlini*
ĆAdâletle gösterdi iclâlini (35/3)

Görsün hârâbe-zâra dönen *gülsitânını*
Düşman eliyle qatl olunan teşnegânını (38/11)

“Cubur” kelimesinin aslı “cıbir”dir. Hüsnî, kelimenin “cubur” şeklini kullanmayı tercih etmiştir:

Bir zamânlar Hâzret-i Pir şâ‘iriydi Qonya’niñ
Şimdi qalmışdır bu belde bir *cuburla* bir kele (112/2)

Şair, aynı şiirde “zaten” kelimesini BK nüshasında tenvinli, MÜ nüshasında ise tenvinsiz kullanmıştır:

Şoför kızdı didi bunlar berâber
Biri ejder biri *zâten* gâzanfer (167/19)

Şair “kadar” kelimesini kimi yerlerde “ı” kimi yerlerde ise “ı” siz yazmıştır. Aslında bu kelime Türkçe olduğu için uzunluk olmaz, fakat veznin kapalı hece gerektirdiği yerlerde “ı” li yazıp, böylece veznin uzun ünlü gerektirdiğini belirtmiştir:

Anıñ dar deftere şıgmaz hesâbı
Bütün dünyâ *qadardır* mâcerâsı (186/3)

Dünyâyı dolaş alnıñ açık ey şeh-i hûbân
Hîdmet bu *qadar* olsa olur fazlası noqşân (188/6)

“Torba” kelimesini kimi zaman “ت” ile kimi zaman “ط” ile yazmıştır. Aynı zamanda bu kelimedeki “ب” ve “پ”li kullanımlar da göze çerpmaktadır:

Bıqdım artık gelüp gidenlerden
Baba bir *torba* vir diyenlerden

Ben neler çekdim hâlimi şorma

Parasız gitdi yüz kıyye *torpa* (190/12, 14)

Şair *Dîvân*'ında Arapça ve Farsça kelimelerle birlikte başka dillerden alınmış yeni kelimeler de kullanmıştır. Kadro, bangnot, perestiş, şoför ve kolej kelimeleri bunu örneklendirmektedir:

Teselli eylemek meĈmûri boşdur

Şağalmaz yara *kadro* gelmedikçe (121/1)

Bānğnotuñ (?) varsa düşünme şahsıñ

Olmayınca para her şey insana ālām virir (123/1)

Şair, bazı kelimeleri vezin gereği halk diline yaklaştırarak kullanmıştır. “Sıtma” kelimesi bu kelimelerden biridir. Bu kelimeyi başına ünlü harf getirerek kullanmıştır:

Alma doĈtordan şaķıñ aślā *ısıtma* habını

Tecrübe görmüş çürükci bu yeriñ loĈmānıdır (203/3)

Baba Hüsnî'nin divan şiirinin dilini kısmen de olsa deĈiştirdiğine bir örnek, İngilizce bir kelime olan “Lord” kelimesini kullanmasıdır:

Şive-i reftāri dāĈim Ĉāleme meydān oĈur

Lord şîfātı bir şerefdir hîlķaten ‘unvānına (226/9)

2.4.2. Deyimler ve Atasözleri

Baba Hüsnî, şiirlerinde anlam ve söyleyişi güzelleştirmek için deyimlerden de yararlanmıştır. Bazen bir beyitte iki defa deyim kullanmıştır:

Ĉan aĈlasun bu vāķı‘adan cümle enbiyā

Giysün bugünde Ka‘be *ķara* Kerbelā *ķara* (4/1)

Şairin Türkçe deyimleri, Arapça ve Farsça kelimelerle kurduğu görülmektedir. “Ayrı düşmek” deyimini Arapça “mehcûr” kelimesi kullanılarak oluşturulmuştur:

Vişāl-i yārdan mehcûr olan ‘uşşāķ-ı nālāna

FiĈān u āh u nāle itmege virānı çok gördüñ (64/4)

Aşağıdaki beyitte ise “ümit kesmek” deyimini Arapça “kat” ve Farsça “ümid” kelimeleriyle oluşturulmuştur:

Zemin ü āsumān āteş kesildi

Ĥarāretten çekildi ķuţba hürşid

Şıcaķdan Müşteri Nevtün ezildi

Canından itdi zî-rūh *ķaĈĈ-ı ümid* (155)

2.4.3. Halk Dili, Kültürü ve Şiiriyle İlgili Bazı Unsurlar

Baba Hüsnî Dîvânî'nda halk dili ve söyleyişi ile ilgili birçok unsur vardır. Bunları, halk arasında yaygın kelime ve ifadeler ile halkın söyleyiş biçimine uygun kelimeler olarak düşünmek mümkündür.

Şairin, halk ağzında kullanılan “şeddeli eşşek” tabirini iki şiirinde kullandığı görülmektedir:

Vekâletde evelce şeddeli nâdir idi yalnız

‘İlim, fen sâyesinde şimdi bunlar da çoğalmış pek (135/1)

Hâsılı hilede emsâli bulunmaz yekdir

Eski külhân begidir şeddeli bir eşşekdir (191/10)

“Kefen” kelimesinin halk ağzındaki kullanım şekli olan “kefin” *Baba Hüsnî Dîvânî*'nda da kullanılmıştır:

Yıllarca itdi bunları maḥv şitma Cilleti

Oldı *kefin* çocuqlarınıñ nân u ni‘meti (198/5)

Halk arasında “yağsız yoğurt” için kullanılan bir ifade olan “imansız yoğurt” aşğıdaki beyitte kullanılmıştır:

Bir bakır kabda yeşil gâyet imânsız bir yoğurt

Oynayor cân-bâz gibi üstünde birkaç ‘ankebüt (236/7)

“Sütlü aş” kelimesinin halk arasında “sütlaş” şeklinde telaffuz edildiği malumdur. Şiirde de “sütlü aş” şeklinde yazılan kelime vezin de göz önünde bulundurularak “sütlaş” şeklinde okunmuştur:

Ĥoş-âb sütlaş gibi bilmem nedense iltifât itmez

Ne görmüşse kaçır güllâc kadâCif bi-nevâlardan (247/4)

Sarayda, zengin konaklarında iftardan sonra konuklara verilen armağan veya para (Akalin-Toparlı vd. 2011: 681) anlamına gelen diş kirası verme, halk geleneğinin de bir parçasıdır. Hüsnî de şiirlerinde bu gelenekten yararlanmışır:

Ĥastalıkdan daha kırtulmadı artık yaqamız

Virdi tam diş kirası nâmına lâyıq aqamız (219/10)

Yeter ifşarda üç şey intihâsı

Şıcaq çorba kadâCif diş kirası (244/13)

Eskiden insanlar, elektriğin kesildiği zamanlarda, hava basınçlı bir tür petrol lambası olan lüks lambasını kullanırlarmış (Akalin-Toparlı vd. 2011: 1595). Bu geleneksel lamba, Baba Hüsnî'nin şiirlerine de konu olmuştur:

Żevâtdan kıaldı yalnız bir mübârek

Lüküs müsteĀciri meşhür Ziyâ Beg

Lüküs bir menba‘-ı ‘irfân-ı millet

Lüküs bir mecma‘-ı erkân-ı devlet (250/15, 18).

Sonuç

XX. yüzyıl şairlerinden olan Baba Hüsnî'nin hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Şair hakkındaki belirlemeler, *Dîvân*'ından yola çıkılarak saptanmıştır. Şu an için ulaşılabilen tek eseri *Dîvân*'ıdır.

Hüsnî mahlasını kullanan müellifin asıl adı, Hüseyin Hüsnü'dür. 1300 (1882) tarihinde doğan şairin, ölüm tarihi 1942'dir. Dağıstan'da doğan şair ilköğrenimini burada yaptıktan sonra İstanbul'a gitmiş ve öğrenimine burada devam etmiştir. Samsun ve Konya'da uzun bir süre yaşayan şair, Konya'da vefat etmiştir. *Dîvân*'ından, kendisinin Azeri kökenli Müslüman bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Baba Hüsnî'nin edebî kişiliğinin şekillenmesinde Seyyid Sâlih Efendi'nin büyük bir rolü bulunmaktadır. Şair şiirlerinin büyük çoğunluğunu şikâyet-hiciv tarzında yazmıştır. Genel anlamda şiirlerinde sade bir dil kullanan Baba Hüsnî, zaman zaman Arapça-Farsça kelime ve tamlamaların yoğunlaştığı ifadelere de yer vermiştir. Şairin kullandığı birçok halk söyleyişi ve deyim, dilinin sadeleşmesinde büyük faydası olmuştur.

Şiirlerinde 13 farklı kalıp kullanan şair, aruzu kullanmada hassas davranmamıştır. Şiirlerinin büyük çoğunluğunda redif kullanan şairin kafiye tercihi ise büyük çoğunlukla müreddefe kafiyeden yana olmuştur. Vezinde olduğu gibi kafiyede de hatalara düşmekten kurtulamamıştır. Dîvân'ın imlasında da bazı hatalar mevcuttur.

Baba Hüsnî Dîvânı, 95 mesnevi, 67 kıta, 55 gazel, 24 beyit, 23 musammat, 13 kaside, 11 rubai, 5 mani ve şekli belirsiz 1 manzumeden müteşekkildir. Dîvân'da farklı nazım şekilleri denemesi ve özellikle anonim halk şiirinin en yaygın nazım şekli olan mani ile yazılmış beş manzume bulunması Dîvân'ın dikkat çekici bir başka özelliğidir. Şiirlerinin ritim ve ahenk unsurları açısından başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

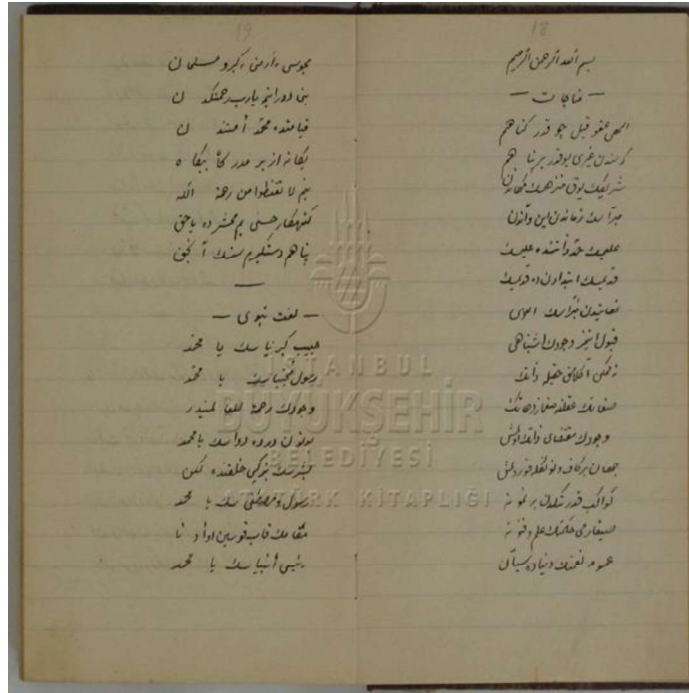
Şair, Klasik Türk şiirinin temsilcilerinden Fuzûlî, Nedîm gibi şairlerin şiirlerine nazireler yazmıştır. Aynı zamanda şairin Nef'î'ye benzer söyleyişleri de olduğu görülmektedir. Hâtem-i Tâî ve Sadî-i Şîrâzî'yi zikreden şair XVIII. yüzyıl mevlit şairlerinden Eşrefzade Abdülkadir Necîb'ten de etkilenmiştir. Nazire yazdığı ve ilham aldığı şairlere bakıldığında, şairin Klasik Türk şiirinin temel kaynaklarından iyi beslendiği anlaşılmaktadır.

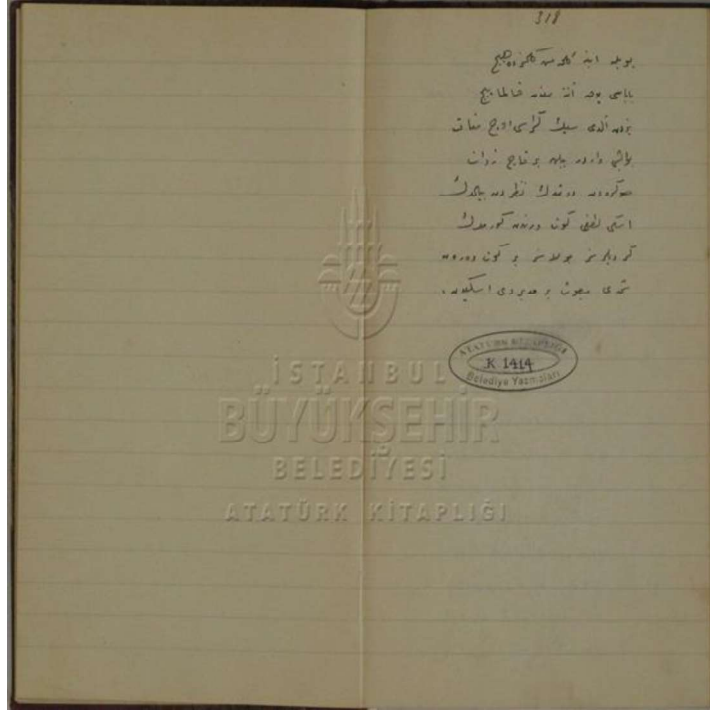
294 manzumenin 293'ünü Türkçe 1 manzumeyi de Farsça yazan şairin hem Türkçe hem de Farsça şiirler yazabildiği anlaşılmaktadır. Önceki yüzyıllara

nispeten XX. yüzyılda Klasik Türk şiirinin gücünün azaldığı, şairin Dîvân'ından da anlaşılmalıdır. Baba Hüsnî'nin meydana getirmiş olduğu şiirler sade bir Türkçe ile yazılmıştır.

Eserin, tespit edilebilen iki nüshası vardır. Bunlardan biri ilk bulunan nüsha olan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı'nda Bel_Yz_K.001414 numara ile kayıtlı nüsha, diğeri Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 12923/Y044 numara ile kayıtlı nüshadır. Nüshaların ilkinde istinsah kaydı bulunmaktadır. İki nüsha da, klasik divan tertibine uygundur.

Dîvân, ana hatlarıyla incelendiğinde ön plana çıkan özellik, şiirlerin hem halk hem de divan şiirinin tesiriyle oluşturulması ve şairin dilinin yerel özellikler göstermesiyle birlikte müstehcen ifadelerin sıkça kullanılmış olmasıdır.

Dîvân-ı Baba Hüsnî'nin İlk ve Son Varakları

Kaynakça

- Akalın, Şükrü Halûk-Toparlı, Recep vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları. **211**
- Batıslam, H. Dilek (2003). “Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm”. *Folklor/Edebiyat*, IX (XXXIV): 187-188.
- Büyükarslan, Hülya (2015). *Asrî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ceylan Serdar-Kaya S. Melik (2017). “Vefatının 44. Yılında Konyalı Öğretmen Ali Rıza Nalçacı (1896-1973) Özel Sayısı Üzerine”. *Merhaba Akademik Sayfalar Dergisi*, 17 (13): 194-208.
- Çılgın, A. Sınar (2004). “Genç Cumhuriyetin Ütopyası: Gürbüz Türk Çocuğu”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6): 97-119.
- Dığıroğlu, Filiz (2014). “Samsun’da Sanayi, Ticaret ve Hizmet Sektörleri (1923-1950)”. *Gelenekten Moderniteye Samsun*. ed. Osman Köse. Samsun: Canik Belediyesi Yayınevi. 203-231.
- Dilçin, Cem (2003). “Cumhuriyetin 80. Yılında Divan Şiiri Üzerine Düşünceler”. *Türkoloji Dergisi*, 16 (2): 3-22.
- Divançe-i Baba Hüsnî*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kütüphanesi, Bel_Yz_K.001414.

Divan-ı Hüsnü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Nadir Eserler Koleksiyonu, 12923/Y044.

Eroğlu, Süleyman (2010). “Edebî Bir Tür Olarak Mevlitler, Şekil Özelliklerine Dair Bazı Değerlendirmeler”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18): 125-141.

Es, Selçuk (1975). *Büyük Konya Ansiklopedisi*. s. 1168. (basılmamış eser)

Göçgün, Önder (1987). *Ziya Paşa*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 815, Büyük Türk Dizisi.

Gölpınarlı, Abdülbâki (1955). *Divan Şiiri XX. Yüzyıl*. İstanbul: Varlık Yayınları.

<https://www.biyografya.com/biyografi/9373>. [Erişim tarihi 22.08.2019].

<https://yuzde.hesaplama.net/>. [Erişim tarihi 12. 01. 2020].

Işık, Ali (2014). “Muzaffer Hamit”. *Konya Ansiklopedisi*. ed. M. Ali Orak, Konya: Kültür A.Ş. 7: 38-39.

İpekten, Haluk (2017). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

İslam, İbrahim (2012). “Kurtuluş Şavaşı’nda Milletvekili, Vali, Milli Eğitim Bakanı Bir İttihatçı İsmail Safa (Özler) Bey (1885-1940)”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5 (6): 264.

İz, Fahir (2011). *Eski Türk Edebiyatında Nazım I*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kayıkçı, Ali (2013). *Dünden Bugüne Samsunlu Şairler ve Yazarlar Ansiklopedisi*. Samsun: SAYDER Yayınları.

Konya Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Memur ve Muallimlere Mahsus Sicil Defteri, Dosya No: 611

Koylu, Zafer (2008). “XX. Yüzyılın Başlarında Eskişehir”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24 (71): 381-412.

Kurnaz, Cemal-Çeltik Halil (2013). *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*. Ankara: Kurgan Edebiyat Berikan Yayınevi.

Küçük, Cevdet (2005). “Millî Mücadele”. *TDVİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 30: 76-83.

Küçükaşçı, M. Sabri (2012). “Hacı Veyiszade Hacı Mustafa Sabri Efendi (Kurucu)”. *Konya Ansiklopedisi*. Ed. Orak, M. Ali. Konya: Konya Kültür A. Ş. 4: 99-102.

Mermer, Ahmet-Alıcı, Lütfi vd. (2009). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Onay, A. Talat (2013). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Kurgan Edebiyat Berikan Yayınevi.
- Özdeğer, Mehtap (2012). “Uşak”. *TDVİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 42: 222-226.
- Öztürk, Yücel (2019). “Bursa ve Civarının İşgal ve Kurtuluş Sürecinde Askerî Harekâtlar”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (65): 381-405.
- Pınarcı, Süleyman (2006). *Cemal Bey'in Konya Valilikleri Dönemi*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saraç, M. A. Yekta (2018). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*. İstanbul: Gökkubbe Yayınları.
- Sayılr, Burhan (2014). “30 Ağustos Zafer Bayramı Kanunu, İlk Zafer Kutlaması ve Büyük Taarruz İle İlgili Bazı Bilgiler”. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, (16): 89-114.
- Semiz, Yaşar (2010). “1923-1950 Döneminde Türkiye’de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekârlık Vergisi)”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (27): 423-469.
- Şemseddin Sami (2010). *Kamus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Taş, Ö. Elif (2008). *Kâzım (İNANÇ) Paşa; Hayatı, askerî ve siyâsî faaliyetleri (1880-1938)*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tülücü, Süleyman (1997). “Hâtim et-Tâî”. *TDVİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 16: 472-473.
- Uyar, V. Sabri (1949). “Hattatlar Armağanı”. *Konya Halkevi Dergisi*, 123-124: 10.
- Ünver, İsmail (2017). “XIX. Yüzyıl Divan Şiiri”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 32 (1-2): 131-140.
- Yağcıoğlu, Songül (2012). “Klâsik Edebiyat Döneminde Kafiye Bahsinin Mukayeseli Olarak Değerlendirilmesi”. *Türkiyat Mecmuası*, 22: 1.
- Yıldırım Sema-Zeynel B. Kemal (2010). *TBMM Albümü (1920-2010)*. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
- Yüce, Nuri (1991). “Besim Atalay”. *TDVİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 4: 43-44.